

BOLŞEVİK İHTİLÂLİ VE «SELF - DETERMINATION» PRENSİBİ

Doç. Dr. Fahir H. ARMAOĞLU

— Nejat'ın aziz hâtırasına —

Bolşevik doktrininin self-determination prensibi (pravo **natsiy** prensibi de, ihtilâlden önceki teorik biçimi ile ihtilâli izleyen ilk yıllardaki uygulaması arasında büyük farklılıklar göstermiştir. Teori ile uygulama arasındaki bu çatışma, ihtilâli izleyen 4 - 5 yıllık devrede Rusyanın içine düştüğü büyük karışıklıkların önemli bir kısmını teşkil etmiştir. Rusya sınırları içinde bulunan Müslüman ve Türk halkların millî ayaklanması, bolşevik self-determination anlayışının teori ve uygulama alanındaki çatışmasından kaynağını almıştır. Bununla beraber, burada bu halkların millî ayaklanışına ait olayları değil, bolşevik self-determination anlayışının geçirdiği değişiklik ve gelişmeleri ele alacağız. Olaylara, gerektiği zaman değinmekle yetineceğiz.

Bolşevik doktrininin self-determination prensibi (**pravo natsiy na samoopredelenie**) iki yanlıdır. Birincisi, Rusyada sosyalizmin zaferi, yani proleter diktatörlüğünün kuruluşu halinde, Rusya sınırları içinde bulunan millî azınlıklara (**natsionalnoe menşistvo**) uygulanacak self-determination prensibidir. Bolşevik ihtilâlinden önce Rus Marksistlerinin ve özellikle Marksizm - Leninizm'in üzerinde en fazla durduğu mesele bu olmuştur. İkincisi ise, ihtilâlden sonra ortaya çıkan yanıdır. Sömürgeciliğe dayanan büyük kapitalist devletleri zayıflatmak veya yıkmak ve bu suretle dünya proleter ihtilâlini gerçekleştirmek için, self-determination sloganının sömürge hakları üzerinde kullanılışıdır ki, genel olarak bu, «kolonyalizm» meselesini teşkil eder. Bu inceleme içinde, esas olarak

Bolşevik doktrininin self-determination prensibini en fazla işleyen, «koloniyalizm» meselesinde olduğu gibi, yine Lenin olmuştur. Ondan sonra da Stalin gelmektedir. Bununla beraber, Lenin'in bu konudaki fikirleri, diğer Marksistlerin self-determination konusundaki fikirlerine karşı yaptığı tartışmalarda ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bundan ötürü, bu incelemeye, Lenin'den önceki görüşlerin belirtilmesile başlamak yerinde olacaktır.

I. Marx ve Engels'de self - determination meselesi.

Marksist doktrinin kurucuları Marx ve Engels, self-determination veya milliyetçilik (yani millî devletlerin kuruluşu) konusunda, kendilerinden sonra gelenleri yeteri kadar aydınlatabilecek fazla bir şey söylememişlerdir. Yaşadıkları devir icabı, nasyonalizm konusunda ancak zaman zaman fikirlerini açıklamışlar ve bazı somut nasyonalizm olaylarında bir takım davranışlar almışlardır. Fakat bu davranışlar, Lenin tarafından derinliğine işlenen bolşevik doktrininin self-determination anlayışına her zaman uymadığı için, Lenin'in yorumlamalarına ve düzeltmelerine maruz kalmıştır (1).

Marx ve Engels konusunda belirtilmesi gereken birinci nokta, «millet», «millî» kelimelerini spesifik ve doktriner bir anlam vermeden kullanmış olmalarıdır. «Millet» kelimesini bazan «memleket» yerine, bazan da çok farklı bir anlamı ifade eden «devlet» yerine kullanmışlardır. Bazan da, «millet» dedikleri zaman, bir memleketin hâkim sınıfını, yani burjuvaziyi kastedmişlerdir (2). Fakat şu muhakkak ki, millet'i bir varlık, bir gerçek olarak kabul etmişlerdi. Fakat bu devamlı bir gerçek değil, tarih içinde devamlı bir dinamizm gösteren ve gösterecek olan ve daima değişen insan toplumlarının belirli bir safhasıydı. Bu safhadan sonra proleter enternasyonalizmi gelecekti. Avrupada 1848 ihtilâllerinin büyük ölçüde nasyonalist karakteri ve buna paralel olarak Fransa ve İngiltere'deki sosyalist akımlar, etkilerini Marx ve Engels'in düşünce ve sistemleri üzerinde de göstermiştir. **Komünist Manifestosu**'nda, ilk önce bir memleket içindeki işçilerin birleşmesi meselesi üzerinde durarak şöyle diyorlardı :

(1) Bak: V. I. Lenin, *The Right of Nations to Self-Determination* New York, International Publishers, 1951, pp. 44, 46-53, 69, 79-80, 103.

(2) Elliot R. Goodman, *The Soviet Design for a World State*, New York, Columbia University Press, 1961, p. 1 den naklen: Solomon F. Bloom, *The World of Nations* New York, 1941, p. 16.

Onların (işçilerin) mücadelelerinin gerçek sonucu, hemen elde edilecek ilk başarıda değil, fakat işçilerin devamlı bir şekilde genişleyen birliğindedir. Modern endüstrinin yarattığı gelişmiş ulaşım araçları bu birliğin gerçekleşmesine yardım etmekte ve bu da çeşitli mahallerdeki işçileri birbirile temas haline getirmektedir. Çeşitli mahallî mücadeleleri sınıflar arasında tek bir MİLLÎ ÇAPTA MÜCADELE hainde temerküz ettirmek için, işte bu temasa ihtiyaç vardı (3).

Görüldüğü gibi Marx ve Engels, 1848 in şartları içinde, işçi sınıfının önce millî çerçeve içinde teşkilatlanmasını ve millî seviye- bir sınıf mücadelesi yapmasını zorunlu görmekteydi. Daha aşağıda belirteceğimiz gibi, Marx ve Engels, Polonya'nın ve Macarlar- ın bağımsızlık mücadelesine ve Alman millî birlik hareketine da- ına bu açıdan bakmışlardır: İşçi sınıfının millî çapta bir birlik- ırması...

Komünistlerin millîlik ve enternasyonalizm niteliklerini, tarih- ısından bakarak, birincisini bir ara-safha, ikincisini de nihaî- ıfha olarak ele alan Komünist Manifestosu, bu konuda da şunla- ı söylemektedir :

Komünistler, memleketleri ve milliyeti ortadan kaldırmak- ı istediklerinden ötürü yerilmektedir. Çalışanların vatani yoktur. Sahip olmadıkları bir şeyi onların elinden alamayız. Proletarya, herşeyden önce, siyasal üstünlüğü elde etmek; milletin sınıfı ol- ıma seviyesine çıkmak ve bizatihi kendisi MİLLET'i teşkil zorun- ı da olduğundan, kelimenin burjuva anlamında olmamakla beraber, bizatihi kendisi millî'dir.

Burjuvazinin gelişmesi, ticaret serbestisi, dünya pazarı; üre- ım usulündeki ve buna tekabül eden hayat şartlarındaki tecanüs- ıten ötürü, halklar arasındaki millî farklılıklar ve rekabetler her- ıgün daha da kaybolmaktadır.

Proletaryanın üstünlüğü bu farklılıkların daha da hızlı bir- ı şekilde kaybolmasına sebep olacaktır. Hiç değilse başlıca medeni- ı memleketlerde birleşik hareket, proletaryanın kurtuluşunun ilk- ı şartlarından biridir.

Kişinin başka bir kişi tarafından sömürülmesine son veril- ıdiği oranda, bir milletin başka bir millet tarafından sömürülme- ı sine de son verilmiş olacaktır. Bir millet içinde sınıflar arasında- ı ki mücadele kaybolduğu ölçüde, bir milletin diğer bir millete- ı olan düşmanlığı da sona erecektir (4).

Böylece Marx ve Engels, işçilerin vatani olmadığı prensibin- ı en hareket etmekte ve işçi sınıfının bir memlekette siyasal ikti- ıları ele geçirmesile, bu sınıfın bütün milleti temsil ettiği sonucu- ı na ulaşmaktadırlar. Fakat bu ulaşılan safha, nihaî safha değildir. Esas mesele bütün memleketler proleterlerinin kendi memleketle-

3) Lewis S. Feuer (Ed.) *Marx and Engels, Basic Writings on Politics and Philo- ı sophy*, New York, Doubleday, Anchor Books, 1959, p. 16.

4) *Ibid.*, p. 26.

rinde siyasal iktidarı ele geçirmeleri ve bunların birleşerek bütün dünyada proleter egemenliğini gerçekleştirmeleridir. Bu hareketin bütün memleketlerde aynı anda meydana çıkması da zorunlu olmayıp, «hiç değilse başlıca medeni memleketler» dedikleri, başta İngiltere almak üzere, Avrupa'nın sanayileşen başlıca memleketlerinde bu hareketin meydana gelmesini yeter saymaktadırlar. Proleterlerin menfaatleri, her zaman ve her yerde aynı olduğu için, proleterlerin siyasal iktidarı ele geçirdiği bütün memleketlerin bir araya gelmesi işten bile olmayacak ve bu şekilde milletler arasındaki farklılıklar ortadan kalkacaktır. Milliyet meselesi diye bir mesele de kalmayacaktır. Önemli olan, proleterlerin önce millî çapta zaferi sağlamalarıdır. Bu nokta Komünist Manifestosunda, «Esasında değil fakat şeklen, proletaryanın burjuvazi ile mücadelesi ilk önce millî bir mücadeledir» (5) şeklinde belirtilmektedir.

Proleter enternasyonalizminin temelleri, yine Marx ve Engels'e göre, esasında, sadece proleter ihtilâlinin yarattığı bir şey olmayıp, bizatihi kapitalizmin tabiat ve mahiyetinden doğmaktadır. Her ne kadar, kapitalist memleketler bir burjuva milliyetçiliğine sahip iseler de, kapitalizm yaşaması ve gelişmesi icabı, millî sınırları aşmakta ve milletlerarası sömürme alanına yayılmaktadır ki, bu yayılma her yerde bir proleter sınıfının doğmasına sebep olmaktadır. Komünist Manifestosunda, «Burjuva toplumun şartları, kendi yarattığı zenginliği kendi içinde tutamıyacak kadar dardır» denildikten (6) sonra, şu fikir silsilesi yürütülmektedir:

Burjuvazi, dünya pazarını sömürmek suretile, her memlekette istihsale ve istihlâke kozmopolit bir nitelik vermiştir... Endüstrinin dayandığı millî zemini onun ayakları altından çekmiştir. Bütün eskidenberi yerleşmiş olan endüstriler yıkılmıştır ve günden güne de yıkılmaktadır. Bu eski endüstriler... artık yerli ham maddeleri değil, lâkin en uzak bölgelerden getirilen ve istihsalı sadece içerde değil, fakat dünyanın her köşesinde istihlâk edilen yeni endüstriler tarafından yıkılmaktadır. Memleketin kendi istihsalı ile tatmin edilen talepler yerine, tatminleri uzak memleketlerin ve iklimlerin istihsalını gerektiren yeni taleplerle karşılaşmaktayız. Eski ve millî içe kapanıklılık ve kendine-yeterlik yerine, her yönde bir karşılıklı münasebetler, milletlerin evrensel bir şekilde birbirine bağlılığını görmekteyiz. Maddi istihsalde olduğu kadar, bu durum entellektel istihsalde de mevcuttur. Teker teker milletlerin entellektüel yaratışları ortak bir mülk olmaktadır. Millî tek taraflılık ve dar görüşlülük gittikçe imkânsız olmakta ve çeşitli millî literatürlerden bir dünya literatürü doğmaktadır (7)

(5) *Ibid.*, p. 19

(6) *Ibid.*, p. 13

(7) *Ibid.*, pp. 10-11.

1848 de yayınlanan Komünist Manifestosu'ndaki bu fikirlerini Marx, 1875 de **Gotha Programının Eleştirmesi**'nde de bir kere daha tekrarlamıştır (8). Alman sosyalistlerinin 1875 de Gotha'da tesbit ettikleri programda işçi sınıfının millî çapta yapması gereken mücadeleye ele alınıyor ve şöyle deniyordu: «İşçi sınıfı kurtuluşu için ilk önce... **bugün millî devlet çerçevesi içinde** mücadele eder». Aynı maddede, bu arada, işçi sınıfının bütün çabalarının **halkların milletlerarası kardeşliğinin** gerçekleştirilmesine yöneleceği söylenmekle beraber, mücadelenin birinci plânda **millî devlet çerçevesi içinde** yürütüleceğinin belirtilmesi Marx'ı çok kızdırmış ve **millî sosyalizm** tezini savunan Lassalle'e hücum etmesine sebep olmuştu. Marx bu konudaki eleştirmesini şöyle yapıyordu :

Lasalle, Komünist Manifestosuna aykırı olarak..., işçilerin hareketini an dar millî açıdan ele almıştır... Tamamen açıktır ki mücadele edebilmek için işçi sınıfı kendi vatanında **BİR SINIF OLARAK** teşkilatlanmak zorundadır ve kendi memleketi mücadelesinin ilk alanıdır. Bu bakımdan mücadelesi millî'dir; lâkin bu millîlik özde değil, **KOMÜNİST MANİFESTOSU'nun** dediği gibi, «şekilde» dir. Fakat «bugünkü millî devlet» çerçevesi de, meselâ Alman İmparatorluğu, iktisaden dünya pazarının «çerçevesi içinde», siyasal olarak da devletler sisteminin «çerçevesi içinde» dir (9).

Öyle görünür ki, Gotha Programının Eleştirmesi'nde Marx, toplumlar veya devletler arasındaki karşılıklı bağlılığa, Komünist Manifestosu'ndan farklı olarak, yeni bir unsur getirmiş olmaktadır. Bu da devletler arasındaki siyasal bağlılık (interdépendance) tır. Bununla beraber, enternasyonal sosyalizm bakımından, kapitalizmin kendi tabiatından doğan enternasyonalizmi teorisine, devletler arasındaki siyasal bağlılığın ne derece kuvvet getirdiği de sorguya değer.

Millî devlet ancak geçici bir safha olunca, dünya proleter ihtilâli gerçekleşince kurulacak devlet şekli ne olacaktır? Ekonomik açıdan bakınca, Marx ve Engels'in yukardanberi açıkladığımız dü-

---

(8) Alman sosyalistleri o tarihte iki kısma ayrılmış bulunuyorlardı: Birinci grup Karl Marx'ın izleyicileri, ikinci grup da Ferdinand Lassalle'in fikirlerini benimseyenler. Bu iki grup, birleşmek için 1875 de Gotha'da bir kongrede toplanmış ve iki tarafın görüşlerini uzlaştıran bir program düzenliyerek *Alman Sosyal Demokrat Partisi* adı altında birleşmişlerdir. Karl Marx bu programın bir çok noktalarını sert bir şekilde eleştirmiştir ki, bu eleştirmeleri *Gotha Programının Eleştirmesi* adı altında yayınlanmıştır.

(9) *Ibid.*, p. 122.

şünceleri karşısında, nihaî devlet şekli merkeziyetçiliğe dayanan tek bir dünya devleti olmaktadır. Ayrıca, iddialarına göre, her memlekette proleterlerin siyasal iktidarı ele geçirmeleri halinde ve proleterler arasında bir menfaat çatışması veya aykırılığı da bulunmadığından, ve nihayet bir milletin diğerini sömürmesi de ortadan kalkacağından, merkezî tek bir devlet, düşünce sistemlerinin mantikî sonucu olmaktadır. Marx'a göre, «proletaryanın ihtilâlcî diktatörlüğü» bir **Dünya Cumhuriyeti** idi. 1871 de Paris Komün-cülerinin, «Komünün bayrağı Dünya Cumhuriyetinin bayrağıdır» sözü Engels'in övgüsünü kazanmıştı (10).

Marx ve Engels çok milletli (multi-national) bir birlik içindeki milliyetler meselesini yumuşatmak için kullanılabilir ciddî siyasal bir prensip olarak federalizm imkânlarına önem vermemişlerdir. Farklı etnik orijinlerden olan çeşitli bağımsız millet-devletleri birbirine bağlama vasıtası olarak da federalizme karşı fazla ilgi göstermemişlerdir. Gerçekten ne Marx, ne Engels, milletler arasında daha yüksek derecede bir birleşmeye doğru giden bir gelişme yolunu gösterebilecek bir self-determination teorisine, bağımsız memleketleri bağımsızlığa ulaştırabilecek müstakar bir **kurtuluş** (libération) **politikasına** ve bunların, milletler olarak, bir dünya toplumu halinde entegrasyonu hakkında bir programa sahip olmamışlardır. Bunun sebebi basittir: Marx ve Engels, etnik gruplar olarak milletlerle ilgilenmiyorlardı; onlara sadece ihtilâlin vasıtaları olarak bakıyorlardı ve bir millî bağımsızlık veya federalizm meselesile meşgul oldukları zaman da, bu, sadece, bir ihtilâlin arzettiği durumun icaplarından ötürü idi (11).

Bir self-determination veya bağımsızlık meselesi olarak, Marx'ın dikkatini çeken önemli somut mesele, İrlandanın İngiltereden ayrılması çabalarıydı. Marx'ın İrlanda meselesi konusundaki fikirleri de bir devreden diğer bir devreye değişmiştir. 1840 larda, İrlandanın bağımsızlığına muhalefet etmiştir. Çünkü İngilterenin büyük endüstriyel ekonomisinin bir parçası olarak kalmasını, İrlandanın yararına olarak görmüştür (12). Proleter ihtilâlinin yakın bir zamanda ilk önce İngilterede patlak vereceğine inandığından, İrlanda ve İngilterenin aynı anda proleter diktatörlüğü altına gir-

(10) Goodman, *op.cit.*, p. 8.

(11) *Ibid.*, pp. 9-10.

(12) *Ibid.*, p. 11.

mesini istiyordu. Fakat 1850-1860 larda İngilterede herhangi bir proleter ihtilâli olmayınca, fikirlerini değiştirmiştir. 1867 Kasımında Engels'e yazdığı bir mektupta bu fikir değişikliğini şu şekilde açıklamıştır: «İrlandanın İngiltereden ayrılmasını daima imkânsız olarak düşünmüştüm. Bu ayrılmadan sonra İngiltere ile İrlanda arasında bir federasyon kurulsa da, şimdi bu ayrılmanın kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum» (13). Lenin'in, Marx'ın bu fikir değişikliği için gösterdiği sebepler, Marx'ın düşünce sisteminin mantığına uygun düştüğü için, doğru olarak kabul edilmek gerekir: «Başlangıçta Marx, İrlandanın, mazlum milletin (14) millî hareketi ile değil, zâlim milletin işçi hareketile kurtuluşa kavuşacağını düşünmüştü. Ancak işçi sınıfının bütün milliyetlerin tüm kurtuluşunu sağlayabileceğini bildiğinden, Marx, millî hareketleri kesin bir safha olarak kabul etmiştir... Eğer kapitalizm İngilterede Marx'ın ümit ettiği hızla yıkılmış olsaydı, İrlandada genel ve burjuva - demokratik millî bir harekete lüzum kalmayacaktı» (15).

İrlanda ile İngiltere arasındaki federasyon meselesine gelince, bağımsızlığını alsa bile İrlandanın İngiltereden bağlarını tamamen koparmıyacağını tahmin eden Marx, bu ihtimali istemiye istemiye kabullenmektedir. Yoksa federasyon taraflısı değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, o, dünya proleter ihtilâli gerçekleştiği takdirde, dünya çapında, kuvvetli bir şekilde merkeziyetçi bir proletarya diktatoryasına taraftardır. İrlanda konusundaki federasyon sadete geçici bir safhadadır. Nitekim Engels'e yazdığı bir başka mektubunda da, «İrlandalıların iki şeye ihtiyacı vardır: 1. İngiltereden bağımsız ve muhtar olmak; 2. Bir köylü ihtilâli» (16) demek suretile, nihaî safhanın proleter ihtilâli olduğunu belirtmektedir.

Köylü ihtilâline gelince, bunu, İrlanda için, işçi sınıfının ihtilâli yerine almak gerekmektedir. İngiltere ile bağlarını koparan İrlandada kuvvetli bir işçi sınıfı olmaması sebeble, proleter ihtilâlini köylü sınıfının ihtilâline dayandırmaktadır.

(13) Lenin, *op.cit.*, p. 48; Goodman, *op.cit.*, p. 12.

(14) Lenin, Marksist teorinin self-determination teorisi bakımından milletleri iki kısma ayırmıştır: «mazlum milletler» (*ugnetennie natsii*) ki bunlar bağımsızlığa kavuşmamış, fakat bir milletin boyunduruğu altında milletlerdir; «zâlim milletler» (*ugnetayuşçii natsii*) ki, bunlar da sınırları içinde farklı milliyetlere sahip olan veya sömürgelere sahip kapitalist millerdir.

(15) Lenin, *op.cit.*, p. 51.

Self-determination prensibi bakımından Marx ve Engels'i yakından ilgilendiren olaylar Avrupa'daki 1848 ihtilâlleri olmuş ve özellikle Engels, 1848 ihtilâllerinin millî birlik hareketlerini hararetle desteklemiştir. 1851 ve 1852 de **New York Tribune**'a Londra'dan gönderdiği yazılarda, bu millî birlik hareketlerini uzun uzun tahlil etmiştir (17). En fazla üzerinde durduğu millî birlik hareketi de, 1848 Martında Frankfurt'ta toplanan millî parlâmento ile başlayan Alman millî birlik hareketi olmuştur. Engels, bu hareketi desteklerken tamamen proletaryanın menfaatleri açısından düşünmekte, Alman proleterlerinin «tek ve bölünmez bir Alman Cumhuriyeti» fikrini savunmalarını desteklemekte ve şöyle demektedir :

Hareketin o andaki gerekleri ve şartları proleter Partisinin kesin ve belirli isteklerinin birinci plâna çıkarılmasına imkân vermemiştir. Gerçekten, işçilerin bağımsız hareketi için gerekli zemin engellerden temizlenmedikçe, doğrudan doğruya ve genel seçim hakkı kabul edilmedikçe küçük büyük 36 devlet Alman-yayı sayısız parçalara böldüğü sürece, işçi sınıfı, sonradan bizatihi kendi savaşını yapmaya imkân verecek hakların elde edilmesi için... küçük bakkallarla birlikte hareket etmekten başka ne yapabilir? (18).

Engels'e göre, tarihin gelişmesini Komünist Manifestosu'nun ışığı altında inceleyen Alman proletaryası şuna kani olmuştu ki, Orta Çağın toprak mülkiyetine dayanan aristokrasisinin ve para kuvvetine dayanan ilk kapitalistlerin yerini, buharın endüstriye girmesi ile, endüstri kapitalistleri almıştı. Şimdi ise, bunların yerini de küçük burjuvazi sınıfı ile sanayi işçisi sınıfı almak için mücadele etmekteydi. Fakat 1848-1849 un tecrübesi de göstermişti ki, işçi sınıfı siyasal iktidarı ele geçirmeden önce, sıra küçük burjuva sınıfında idi (19).

Buna karşılık Engels, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bulunan slavların millî birlik hareketlerine karşı cephe almış ve slavlardan nefret etmiştir. «Şimdi bana sorabilirsiniz», diyordu, «Almanların, Macarların ve Türklerin Slavlığın üzerine indirdiği darbelerle param-parça edilmiş olan halk kalıntılarına, küçük slav halklarına hiç sempati yok mudur? Gerçekten

(17) Bu yazıların Fransızca çevirileri şu kitapta toplanmıştır: Friedrich Engels, *Révolution et contre-Révolution en Allemagne*, Paris, Editions Sociales Internationales, 1935.

(18) Engels, *op.cit.*, pp. 55-56.

bunlar için son derece az sempati var» (20). Bu antipatinin ve nefretin sebebine gelince, Marx ve Engels, milletleri, ihtilâlciler ve reaksiyoner olarak ikiye ayırıyor, Avusturya slavları ile, Güney Slavları denen Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki slavları, - bunlar gözlerini Çarlık Rusyasına çevirdikleri için - reaksiyoner milletler arasına sokuyorlardı (21). Engels'e göre Panislavizm hareketi de «abes ve tarihin akışına aykırı» bir hareketti (22).

Bu slav antipatisi dolayısıyla ki, Engels 1848 - 1849 Macar ihtilâlini hararetle desteklemiştir (23). Çünkü, bilindiği gibi, Macar İhtilâlinde, Avusturya sınırları içindeki güney slavları Macarlara karşı ayaklanmış ve sonunda Macar İhtilâlini Rus orduları bastırmıştır.

Çarlık Rusyasına karşı duydukları nefret ve bu devleti reaksiyoner devletlerin başında saymaları sebebiyle, hem Marx, hem Engels, bir slav milleti olan Polonyalıların millî bağımsızlık hareketlerini savunmuş ve desteklemişlerdir. Onlara göre Polonyalılar ilerici ve ihtilâlciler bir millettir.

Engels, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki slavlara da aynı nefreti duymuştur. Lâkin Marx'ın bu konudaki davranışı Engels'inkinden farklı olmuştur. Marx, Kırım Savaşının arifesinde, feodal Osmanlı Devletini parçalamadıkları, bir Rum İmparatorluğu veya bir Slav Devletleri Federal Cumhuriyeti kurmak suretile Osmanlı İmparatorluğuna yeni bir şekil vermedikleri için Batılı devletleri kınamıştır. Öyle görünür ki, Marx, bu milletlerin Osmanlı egemenliğinden çıkmasının Osmanlı İmparatorluğunda bir sosyal devrimin ilk adımı olacağını ve aynı zamanda bu devletlerin kontr-revolüsyoner Rusya ile mücadelelerinde müessir bir ileri karakol görevi yapabileceklerini düşünmüştü (24).

Marx ve Engels'in self-determination veya millî birlik hareketleri konusundaki görüş ve düşünceleri anahatları itibarıyla bu şekildedir.

(20) Goodman, *op.cit.*, p. 10.

(21) Engels, *op.cit.*, p. 64, note 1.

(22) *Ibid.*, p. 71.

(23) Bak.: Engels, *op.cit.*, pp. 82-99.

(24) Goodman, *op.cit.*, p. 11.

II. Lenin'in Self-Determination Teorisi

Self-Determination prensibi, Lenin'in üzerinde uzun uzun durduğu ve büyük ölçüde işlediği bir meseledir. Bununla beraber, Lenin'i bir self-determination teorisi kurmaya sevkeden sebep onun kendi içinden doğmuş değildir. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi içindeki bazı gelişmeler, Lenin'i bu mesele üzerinde düşünmeye ve bu meselelerin teorisini kurmaya itmiştir ki, bu gelişmelerin kaynağı da Rus Marksistlerinde değil, aksine, Batılı Marksistlerdedir.

Self-determination meselesini veya milliyetler meselesini ilk ele alanlar Avusturya Sosyal Demokratları olmuştur. Avusturya İmparatorluğu sınırları içinde birçok etnik gruplar ve milliyetler bulunduğu için ve Avusturya Sosyal Demokrat Partisine, bütün bu etnik grup ve milliyetlerin Marksistleri dahil olduğu için, Avusturya - Macaristan İmparatorluğunda sosyalizmin zaferi halinde, uygulanacak idarî-siyasî düzen meselesi bu Marksistleri yakından meşgul etmiştir.

Avusturya sosyal - demokratları milliyetler meselesini ilk defa 1899 daki Bruenn Kongresinde ele almışlardır. Kongrede iki görüş ortaya atılmıştır. Partinin Yönetim Komitesi tarafından ileri sürülen görüşe göre, İmparatorluk, mümkün olduğu ölçüde, etnik gruplaşmalara göre idarî taksimata sahip olacak ve her etnik toprak parçası üzerindeki halk, kültür ve dil bakımından, her türlü yetkiye sahip bulunacaktı. Güney Slavları tarafından ortaya atılan ikinci projeye göre, İmparatorluğun mülkî-idarî taksimatı neye dayanırsa dayansın, her etnik grup, ister toplu, ister dağınık yaşasın, dil ve kültür bakımından muhtariyete sahip olacaktı (25).

Bruenn Kongresi, Partinin milliyetler konusundaki politikası olarak, bu ikigörüşü uzlaştıran bir formül kabul etti. Buna göre (26) :

1. Avusturya milliyetlerin demokratik bir federasyonu (NATIONALITAETENBUNDESSTAAT) haline getirilecekti
2. İmparatorluğu meydana getiren toprakların yerini, millî bakımdan mütecanis yasama ve idaresi, genel, eşit ve doğrudan doğruya seçimle işbaşına gelen millî meclisler elinde bulunan muhtar parçalar alacaktır.

(25) Richard Pipes, *The Formation of the Soviet Union* (Communism and Nationalism, 1917-1923), Cambridge, Harvard University Press, 1954, Russian Research Center Studies No. 13, p. 24.

(26) *Ibid.*, pp. 24-25.

3. Tek ve aynı millete sahip bütün muhtar bölgeler, kendi millî işlerini muhtar bir şekilde idare eden, millî bakımdan ayrı bir birlik meydana getirecektir.

Bruenn Kongresinin bu prensipleri, Avusturya sosyalist hareketinin iki büyük nazariyatçısı olan Karl Renner ve Otto Bauer tarafından derinlemesine işlenmiştir. Renner'e göre, «Sosyal demokrasi, mevcut devletlerden değil, fakat yaşayan milletlerden hareket eder. Sosyal Demokrasi, millet'in varlığını ne inkâr eder, ne bilmezlikten gelir...» (27). Renner, milletleri dünya yapısının temelinde yerleştirir. Bauer'e göre de, millî farklılıklar sosyalizmin gelişmesine paralel olarak artmaktadır. Çünkü toplumların üst tabakasını teşkil eden aristokratların ve zenginlerin kültürü enter-syonal mahiyettedir. Bu tabakaların birbirile teması fazladır. Lâkin, toplumların alt tabakasını meydana getiren fakir sınıf, diğer toplumların aynı sınıfı ile temas halinde bulunmak imkânına sahip olmadığından, kapalı bir şekilde ve mahallî şartların içinde yaşamak zorunda kalmakta ve bu da millî özelliklerin bu sınıf üzerinde etkisini arttırmaktadır (28).

Görüldüğü gibi, Avusturya Sosyal Demokratlarının düşünceleri, meseleyi ele alışları ve vardıkları sonuçlar, Marx ve Engels'in çok farklıdır. Marx ve Engels, proletarya diktatoryası ile beraber millî farklılıkların da tamamen ortadan kalkacağını ileri sürmüşlerdir. Halbuki, Avusturyalılar, sosyalist düzen içinde dahi, Millet'i, inkâr edilemeyen bir varlık olarak kabul etmektedirler.

Avusturya Marksistlerinin milliyet konusundaki bu görüşleri ilk benimseyen, Rusya Polonyası, Litvanya ve Beyaz Rusyadaki yahudilerin Marksist partisi olan **Bund** olmuştur. Bund, Rusyada yahudi işçilerin ekonomik durumlarının islahı için savaştıkları yahudi teşkilâtların 1897 de birleşmesinden meydana gelmiş ve Marksist görüşü benimsemişti. Bund'un kurulması, yahudilerin bir millet olarak da bir araya gelme arzusunu kamçıladığından, Bund, «millî şuurla sınıf şuurunun gelişmesi elele yürümelidir» (29) prensibini kabul etmişti.

Bu sebeple, Bund'un 1901 de yapılan dördüncü kongresinde, Rusyanın, tam millî otonomiye sahip milliyetlerden meydana gelen

27) *Ibid.*, p. 25.

28) *Ibid.*, pp. 25-26

29) Bertram D. Wolfe, *Three who made a Revolution*, Boston, Beacon Press, 1959 (5th printing), p. 233.

bir federasyon halinde teşkilâtlandırılması esası kabul edildi. Bunun üzerine Bund, ortak olarak çalıştığı Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne başvurarak kendisinin, yahudi proletaryasının yegâne ve münhasır temsilcisi olarak tanınmasını istedi. Lenin de dahil olmak üzere, R.S.D.İ.P.'nin liderleri bu isteğe şiddetle karşı koydular. İşin esasına bakılırsa, Rus Sosyal - Demokratları Parti içinde ilk defa Bund tarafından ortaya atılan bu meseleyi tartışmak için hazır değildiler (30). Lenin bile ancak bu tarihten itibaren **milliyetler meselesi** ile meşgul olmaya başlayacaktır.

Lenin'in milliyetler ve self-determination meselesi ile uğraşmasında üç ana safha vardır: 1897-1913 arasındaki birinci devrede, konu hakkındaki ilk ve esas görüşlerini ortaya atmıştır; 1913-1917 devresinde ise, Rusya içindeki ve Rusya dışındaki millî azınlık hareketlerinden faydalanmak hususunda plânlar getirmiştir; 1917-1923 devresinde de, eski plânlarını bırakarak, pratik tecrübelerden de yararlanmak suretile, Rusyanın hâkimi olarak yeni plânlar uygulamıştır (31).

R.S.D.İ.P.'nin self-determination meselesini ilk ele alışı, yine Bund'un baskısı üzerine, Partinin 1903 teki 2. Kongresinde olmuştur. Fakat bu Kongrede roller değişmiş görünüyor. Lenin, Plekhanov ve Bolşevikler, milliyetler için mutlak bir self-determination taraftarı olmuşlar, Bund'cular ise, self-determination prensibini reddedip, «millî-kültürel muhtariyet» i savunmuştur. Sonunda Lenin'ciler kazanmış ve Parti Programına, 9 uncu madde olarak, «Devlet içindeki bütün milletlerin self-determination hakkı» konulmuştur.

Bu çelişen davranışların ve tartışmaların arkasında yatan sebep başkaydı. Lenin ve Bolşevikler, Partinin merkeziyetçi olmasında ısrar ediyorlardı. Halbuki Bund'cuların millî-kültürel muhtariyet istekleri ve kendilerinin, ister dağınık, ister toplu olsun, Rusya'da yaşayan bütün yahudilerin tek temsilcisi olma iddiaları, Partiye federatif bir yapı verebilirdi. Halbuki Lenin'in, hiç değilse Rusya için, self-determination'dan anladığı, mülkî bir teşkilâtlanmadan ibaretti (32).

(30) Pipes, *op. cit.*, p. 32

(31) *Ibid.*, p. 35.

(32) Wolfe, *op.cit.*, p. 234.

Lenin, 1903 de yazdığı «Proğramımızda Millî Mesele» başlıklı yazısı ile, Parti proğramına konulmuş olan self-determination prensibini kendi açısından şu şekilde yorumlamıştır :

Bizim self-determination hakkı için yapılan mücadeleyi kayıtsız-şartsız tanımış olmamız, her türlü millî self-determination isteğini desteklemek hususunda bizi taahhüt altına sokmaz. Proletaryanın partisi olarak Sosyal Demokrasi , milletlerin ve halkların self-determination'ını değil, her milletin proletaryasının self-determination'ını desteklemeyi, kendisinin olumlu ve başlıca görevi saymaktadır. Bütün milletlerin proletaryası arasındaki mümkün olan en sıkı birliği gerçekleştirmek için kayıtsız şartsız savaşmalıyız. Yeni bir sınıf devleti kurma veya bir devletin tüm siyasal bütünlüğü yerine gevşek bir federal birlik ikame etme eğilimlerini, ancak, münferit ve müstesna durumlarda destekliyoruz (33).

Lenin'in 1903 de self-determination konusunda bu söyledikleri, Marx ve Engels'in fikirlerinden pek farklı değildir. Lenin de, self-determination meselesini, sırf proletaryanın menfaatleri bakımından bir taktik olarak ele alıyor, fakat bunu her zaman ve herkes için kabul edilmiş bir prensip saymıyordu.

1912 yılından itibaren olaylar, Lenin'i, self-determination meselesini daha fazla işlemeye ve bu prensibe yeni şekil ve yorumlamalar getirmeye zorladı. Rus Sosyal Demokrat Partisinin parti konferansı Ocak 1912 de Prag'da yapıldı. Yapılan mücadele sonunda, bu konferansta Lenin ve Bolşevikler, Partinin Merkez Komitesini ele geçirmek suretile Partiye hâkim oldular. Bunun üzerine Konferanstan ayrılan Menşevikler, Ağustos - Eylül 1912 de Viyana'da ayrı bir Parti Konferansı topladılar. Viyana Konferansında Menşevikler, Bund'u, Kafkasyalı Menşevikleri ve diğer millî partileri de ittifaklarına almışlardı. Menşevikler bu konferansta self-determination meselesini de ele aldılar ve Bund'un ileri sürdüğü «millî kültürel muhtariyet» prensibi kabul edildi (34). Menşeviklerin kararında «millî-muhtariyet isteği, Parti proğramındaki self-determination hakkı prensibi ile uzlaşmaz değildir» deniyordu. Bunun anlamı şuydu ki, her millet, self-determination hakkını kullanarak ister ayrılabilir, isterse millî-kültürel muhtariyete sahip olarak bütün içinde kalabilirdi (35). Bundan başka, Menşevikler

(33) Johan Kuusk, «Communist Views on National Self-Determination», *Studies on the Soviet Union*, Vol. I, No. 2, 1962, p. 45.

(34) Bak.: Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, London, Eyre Spottiswoode, 1960, pp. 125-127 ve 148.

(35) Wolfe, *op.cit.* p. 581

Lenin'in durumunu zayıflatmak için, onun her konudaki fikirlerini eleştirmeye başladılar.

Öte yandan, 1912 yılında Balkanlar da karışmış, Balkan savaşları çıkmış ve Avrupada genel bir buhran hüküm sürmekteydi. Bu genel buhran içinde «self-determination» politikası da önem kazanıyordu. Nihayet, Avusturya Polonyası içinde bulunan Krakovi'ye giden Lenin, **Pilsudski** liderliğindeki Polonya Sosyalist Partisi ile **Rosa Luxemburg** liderliğindeki Polonya Sosyal Demokrat Partisi arasında, nasyonalizm konusunda derin bir çatışma olduğunu gördü. Rosa Luxemburg'a göre, Pilsudski'nin, Polonya milliyetçiliği ve Polonyanın bağımsızlığı hareketi, «siyasal ve ekonomik bakımdan gerici ve modası geçmiş» bir hareketti. Ayrıca, Viyana Konferansı sırasında Lenin, Avusturyanın çok-milletli durumunu yakından görmüş ve Avusturya Marksistlerinin yayınlarını ilk elden tetkik etmek fırsatını bulmuştu. İşte bütün bu sebeplerden ötürü, 1913 yılından itibaren Lenin self-determination meselesi üzerine yeniden ve daha fazla düştü.

1913 yazında yapılan Parti Merkez Komitesi toplantısında Lenin, kendisinin self-determination konusundaki yeni görüşünü bir karar olarak kabul ettirmeye muvaffak oldu. Karar, «Programımızın (milletlerin self-determination hakkına ait) kısmı **siyasal self-determination**'dan, yani ayrılma ve bağımsız bir devlet kurma hakkından başka türlü anlaşılabilir» (36) diyordu. Şimdi Lenin, bir adım daha ileri gidiyor ve self-determination'a sadece **ekonomik** anlam değil, fakat aynı zamanda **siyasal** anlam da veriyordu. Bu siyasal anlamı ise, kapitalizmin tarihî gelişmesine yeni bir açıdan bakarak varmaktaydı. Bu açığı, 1913 Ekiminde yazdığı «Millet Meselesi Konusunda Eleştirme Notları» adlı bir yazıda şöyle belirtiyordu :

Gelişen kapitalizm, millî meselede iki eğilim ortaya çıkarmaktadır. Birincisi, millî hayatın ve millî hareketlerin uyanışı, her türlü zulme karşı mücadele ve millî devletlerin kuruluşudur. İkincisi, milletler arasında her çeşit münasebetlerin gelişmesi ve hızlanması, millî sınırların yıkılması, sermayenin, genel olarak ekonomik hayatın, politikanın, ilmin, v.s. nin, milletlerarası bütünlüğünün ortaya çıkışı. Her iki akım da kapitalizmin dünya çapındaki kanunudur. Birinci akım, kapitalizmin gelişmesinin başlangıcında üstün duruma geçmekte, ikincisi ise, istihalesini sosyalist topluma yönelten olgun kapitalizmin özelliğini teşkil etmektedir (37).

(36) Julian Towster, *Political Power in the U.S.S.R. 1917-1947*, New York, Oxford

Lenin'in bu fikirleri Komünist Manifestosu'nda söylenenlere ve Marx'ın fikirlerine çok yakındır. Fakat bu fikirlerin yeniliği, «olgun kapitalizm» mefhumundadır. Olgun yani bütün özellikleri ile mevcut olmayan kapitalizmin bulunduğu yerde millî hareket ve millî hayat mevcut olmak zorundadır. Böyle bir «millî» toplumun sosyalist toplum haline gelmesi, kapitalizmin gelişmesine bağlı olacaktır.

Daha aşağıda göreceğimiz gibi, Bolşevik İhtilâli çıktığı zaman bizzat Lenin bu milliyetler meselesi ile karşı karşıya kalacak, fakat Rusyanın «olgun kapitalizm» safhasına ulaşmadığını ve binnetice millî meseleyi kabul etmek zorunluluğunu aklına dahi getirmeden, tamamiyle sosyalist bir düzen içinde self-determination meselesini halletmeye çalışacaktır.

Yine bu sıralarda Lenin'in self-determination prensibine verdiği ve üzerinde ısrarla durduğu bir özellik de, «ayrılma» dır (separation). Ayrılma zorunluluğunu, özellikle, Rusya sınırları içindeki millî azınlıklar için belirtiyordu. 1913 Kasımında Stepan Şaumyan'a yazdığı bir mektupta, Rusyada sosyalizmin zaferi halinde millî gruplara uygulanacak self-determination politikası hakkında Şaumyan'ın görüşlerini eleştirirken, «self-determination hakkı, bizim merkeziyetçilik prensibimizin bir **istisnasıdır**. Büyük - Rus'luluğun son derece reaksiyoner milliyetçiliği karşısında bu istisna kesin bir şekilde zorunludur ve bu istisnadan en hafif bir şekilde vazgeçmek bile oportünizm olur» (38) diyordu. Bu şekilde Lenin, self-determination meselesine şimdi «separation» unsurunu sokmuş oluyordu. Çünkü bütün mesele ilk önce «reaksiyoner» çarlığın yıkılması zorunluluğu idi. Bu sebeple, Rusyadaki millî grupların bir an önce ayaklanıp, self-determination prensibine dayanarak Rusyadan ayrılmalarını ve bağımsızlıklarını kazanmalarını savunuyordu.

Lenin'in ortaya attığı bu ayrılma hakkı bazı Bolşevikler tarafından dahi hoş karşılanmamış ve bunlar, ayrılma hakkının Rusyayı parçalıyacağını söylemişlerdir. Fakat bu tenkitlere verdiği cevapta, şu veya bu millî azınlığın herhangi bir zamanda ayrılmasının, önceden kestirilemeyen birçok faktörlere bağlı olduğunu, kaldı ki, bir millî azınlığın menfaatleri ile proletaryanın menfaatleri

çatıştığı anda, birincisinin bu ikinci lehine feragat etmek zorunda olduğunu söylemiştir (39). Öte yandan, millî azınlıkların Rus İmparatorluğundan ayrılmaları ancak geçici bir safha idi. İmparatorluk yıkıldıktan sonra, bu ayrılan milletler sosyalizm içinde tekrar birbirleriyle birleşecekler ve bu birleşmede de tek ve merkeziyetçi Parti büyük rol oynayacaktı. Aralık 1913 de Şaumyan'a yazdığı mektupta, ayrılan milletlerin, Çarlık yıkıldıktan sonra gönüllü olarak birleşeceklerini söylüyordu (40).

Birinci Dünya Savaşı çıkmadan önce Lenin'in self-determination konusundaki daha derin ve uzun bir incelemesi, Rosa Luxemburg'un eleştirmelerine cevap olarak yazdığı yazı dizileridir (41). Yukarda da biraz değindiğimiz gibi, Rosa Luxemburg'a göre, self-determination hakkını savunmak ve ayrılma hakkını kabul etmek Marksizme tamamen aykırıdır. Lenin verdiği uzun cevapta şu önemli noktaları belirtmektedir: Self-determination konusunda memleketleri iki kısma ayırmak gerekir. Birincisi Batı Avrupa, ikincisi de Doğu Avrupa ve Asya. Batı Avrupada burjuva-demokratik ihtilâller 1789 - 1871 arasında meydana gelmiş ve bu devre, millî hareketler ve millî devletlerin kuruluşu safhası olmuştur. Yani bu memleketlerde artık self-determination meselesi diye bir mesele kalmamıştır. Onun için, Batı Avrupalı sosyalistlerin programlarında self-determination prensibini aramak cahillik ve Marksizmin A - B - C'sini bilmemek olur. Doğu Avrupa ve Asyada ise, burjuva-demokratik ihtilâller ancak 1905 de başlamıştır. Rusya, İran, Türkiye ve Çindeki ihtilâller ve Balkan Savaşları burjuva-demokratik millî hareketler olup, bunlar millî devlet kurma gayesini gütmektedir. Rusya da bu safhada olduğu içindir ki, Rus Sosyal Demokrat Partisi programına self-determination prensibini sokmuştur (42).

Bu tarihî perspektif içinden bakan Lenin, Rusyanın da millî devlet kurma safhasında olduğunu belirterek, Rusya için bir milli-

(39) Pipes, *op.cit.*, p. 45.

(40) Schapiro, *op.cit.*, p. 149

(41) *Prosveşçeniye* (Aydınlanma) adlı aylık dergide (Petersburg'da 1911-1914 arasında yayınlanmıştır) yayınlanan bu yazı dizisinin metni için bak.: Lenin, *The Right of Nations to Self-Determination*, pp. 9-64 ve V. I. Lenin, *Selected*

yet meselesinin mevcut olduğunu bir zorunluluk olarak kabul ediyordu. Bu zorunluluğu kabul edince de, Bolşeviklerin bu mesele üzerine eğilmesi gerektiğini söylüyordu.

Lenin'e göre milliyet meselesi bakımından Rusyanın bazı özellikleri vardır. Bu özellikler şöyle sıralanıyordu (43) :

1. Rusyanın ortasında Büyük Ruslar'ın meydana getirdiği bir yoğunluk bölgesi vardır ki, burada yaşayan Büyük - Rus'ların sayısı 70 Milyon kadardır. Nüfusun çoğunluğunu teşkil eden (% 57) «yabancı ırklar» ise sınır bölgelerinde bulunmaktadır.

2. Büyük - Rus'ların yabancı ırklara yaptığı zulüm, bütün komşu devletlerdekinden çok daha fazladır.

3. Birçok hallerde, Rusyanın sınır bölgelerinde yaşayan ve Büyük - Ruslar'ın zulmüne uğrayan bu milletlerin, sınırlara komşu olan devletlerde ırkdaşları vardır ve bunlar daha geniş bir millî bağımsızlığa sahiptir.

4. «Yabancı ırklar» la meskûn sınır bölgelerinde kapitalizmin gelişmesi ve kültür seviyesi, Rusyanın merkezine oranla, çok daha ilerdedir.

5. Nihayet, Rusyanın komşusu olan Asya devletlerinde burjuva ihtilâlleri ve millî hareketler başlamıştır ve bunlar, Rusya sınırları içinde yaşayan aynı milletler üzerinde kısmen etki yapmaktadır.

Bu özelliklerle belirtmek istediği şu oluyor ki, Rusyanın sınır bölgelerinde, burjuva mahiyette de olsa, millî hareketler başlamıştır ve bu hareketler reaksiyoner Çarlık rejiminin yıkılmasını kolaylaştıracaktır. Bu sebeple, Bolşevik görüş açısından, birinci plânda reaksiyoner rejimin yıkılması bahis konusu olduğuna göre, bu hareketlerin desteklenmesi gerekir. Onun içindir ki, Lenin, «Böylece, Rusyada millî meselenin bu sarîh müşahhas ve tarihî özellikleri, milletlerin self-determination hakkını tanımamızı, halihazır devirde, memleketimizde özellikle ivedili bir mesele haline getirmektedir» (44) demektedir.

(43) *Ibid.*, p. 21.

(44) *Ibid.*, p. 21.

İkinci olarak, Lenin'in başlangıçtaki ayırmasını gözönünde tutarsak, millî-burjuva devlet, kapitalizmin en iyi şekilde geliştiği devlettir. Kapitalizm sınıf farklılıklarını en keskin şekline soktuğuna göre, proletaryanın kendi menfaatlerini gerçekleştirmesi, proleter hareketleri bu çeşit devlette daha kolay olacaktır. Nitekim Lenin bu vakiayı şu şekilde açıklamaktadır :

İster Büyük-Rus burjuvazisi tarafından istismar edilsin, ister Rus-olmayan burjuvazi tarafından istismar edilsin; ister Polonya burjuvazisi tarafından, ister yahudi burjuvazisi tarafından istismar edilsin, bu, gündelikçi işçi için hiç fark etmez... Her halükârda gündelikçi işçiler istismar edilecektir. İstismara karşı başarılı bir şekilde savaşabilmek için, proletarya, çeşitli milletlerin burjuvazileri arasında cereyan eden üstünlük savaşında, tâbir caizse, tarafsız olmak, milliyetçilikten uzak kalmak zorundadır. Herhangi bir milletin proletaryası KENDİ millî burjuvazisinin imtiyazlarını en küçük bir şekilde desteklerse, bu, diğer milletlerin proletaryası arasında güvensizlik uyandıracak ve işçilerin milletlerarası sınıf dayanışmasını zayıflatacaktır ki, bundan burjuvazi çok hoşnut kalır (45).

Demek oluyor ki, Lenin'e göre, millî devlet kurulduktan sonra işçi sınıfının millî burjuvazi tarafından istismarı devam edecektir. Bu sebeple, bundan sonrası için proletaryanın görevi, diğer milletlerin proletaryası ile de dayanışma halinde olarak, burjuvaziyi yıkmak ve proleter enternasyonalizmini kurmaktır.

Lenin, «milletlerin self-determination hakkı, bu milletlerin yabancı millî bütünlüklerden siyasal bakımdan ayrılması, millî bağımsız bir devlet kurmasıdır» dediğine göre, Rusyanın sınır bölgelerinde yaşayan milletlerin bağımsız devletler kurarak Rusyadan ayrılması hakkını da tanıyor demektir. Bu, Rusyanın parçalanması demek değil midir? Böyle bir durumda Rusyada proleter diktatörlüğün kurulması nasıl mümkün olacaktır? Lenin'in bu soruya verdiği cevap, artık bir toplumun millî gerçeklerinden çok uzaklaşmaktadır. Lenin, «Halk, coğrafî ve ekonomik bağların değerini ve büyük bir pazarın ve büyük bir devletin avantajlarını günlük yaşama tecrübelerinden bilmektedir. Onun için, ancak millî zulüm ve millî sürtüşmeler ortak bir hayatı çekilmez hale getirdiği ve ekonomik münasebetleri engellediği zaman ayrılma yoluna gider» demektedir ki, bunun gerçeklere aykırılığını tartışmak dahi gerekmez. Mamafih, bu söze fazla değer vermek de gerekmez. Çünkü, Lenin'in genel fikir sistemi içinde millî devletin kuruluşu ancak bir safhadır. Bu safha, proletaryanın sınıf mücadelesini daha iyi yürüte-

ilmek için gerekli müsait ortamı yaratacaktır. Yoksa, bahis konusu olan, bir milletin self-determination hakkının soyut olarak savunulması değildir. Bu sebepten, proletaryanın self-determination isteğine «negatif istek» adını vermekte, bunun, «herhangi bir millete herhangi bir şey vaad etmeyen» bir istek olduğunu belirtmektedir (46).

Nihayet Lenin, bütün bu fikirlerin açısından, 1905 ten itibaren başladığını söylediği Doğu Avrupa ve Asyadaki burjuva-demokratik ihtilâller karşısında proletaryaya iki görev vermektedir: 1. Bütün milletler için self-determination hakkını tanımak; 2. Bütün milletlerin proleterlerinin sınıf mücadelesi ile gayet sıkı ve ayrılmaz bir ittifak halinde bulunmak (47).

Birinci Dünya Savaşının çıkması Lenin'i, self-determination meselesini daha fazla kışkırtmaya, bu mesele üzerinde daha fazla durmaya ve bunun sonucu olarak bu konuda yeni fikirlere sevk etmiştir. Savaşın öncülüğünü yapan büyük devletler, ya geniş sömürlere sahip sömürgeci devletler, veya sınırları içinde çeşitli milletleri barındıran büyük devletler olduğundan ve aynı zamanda bunların büyük çoğunluğu kapitalizmin en ileri seviyesine erişmiş bulduklarından, bu devletlerin ve dolayısıyla kapitalizmin yıkılmasında sömürge milletlerin veya diğer esir milletlerin ayaklanması büyük rol oynayacaktı. Bunun için Lenin, self-determination prensibi üzerinde daha fazla durmaya başlamıştır. Bunu sosyalizmin, emperyalizm karşısındaki zaferi için zorunlu görmüştür. 1915 Ağustosunda yazdığı bir yazıda, «Emperyalizm, bir avuç 'büyük' milletlerin, bütün dünya milletleri üzerindeki zulmünün arttığı değildir. Bundan ötürü, milletlerin self-determination hakkı tanınmadığı takdirde, enternasyonal Sosyalist ihtilâlinin emperyalizme karşı savaşı mümkün olamaz» diyordu (48). Yine aynı yazıda Lenin, self-determination'ın uygulanması bakımından doğabilecek bir sonuca da cevap veriyor ve bu sonucu kendi açısından açıklendirdiyordu. Bu savaş kaosu içinde, Lenin'in istediği gibi bütün esir milletler bağımsızlık için ayaklandıkları takdirde, ortaya bir küçük devlet çıkmaz mıydı? Nitekim savaştan sonra Avrupa'da ve İhtilâlden sonra Rusyada, birçok milletler bağımsızlık almış-

46) *Ibid.*, p. 23.

47) *Ibid.*, p. 45.

48) *Ibid.*, p. 65.

lar veya bağımsızlığa teşebbüs etmişlerdir. Böyle bir sürü küçük devletin ortaya çıktığı ortamda, «enternasyonal Sosyalist ihtilâli» nasıl gerçekleşebilirdi? Fakat önemli olan bu değildir. Önemli olan, her şeyden önce emperyalizm ve kapitalizmin yıkılmasıdır. Bu sebepten Lenin, bu soruya verdiği cevapta, «Bu hakkı (yani self-determination hakkını) savunmak, küçük devletlerin kurulmasını teşvik etmek değildir; aksine, bu hak, daha büyük devletlerin veya devletler birliğinin, daha hür, daha korkusuz ve binnetice daha geniş ve daha evrensel bir kuruluşuna sevkedecektir» (49) demekle yetinmiştir. Tabii bu sözü de yine proleter ihtilâli açısından yorumlamak gerekmektedir.

Birinci Dünya Savaşının çıkması Avrupa ve Rus marksistleri arasında büyük görüş ayrılıklarına sebep oldu. Batı Avrupa sosyalistleri, yani Üçlü İtilâf devletlerinin sosyalistleri kendi hükümetlerinin savaş çabalarını seve seve desteklediler; çünkü, onlara göre, bu savaş Prusya militarizmine karşı bir savaştı. Savaşı destekleyen Üçlü İttifak sosyalistlerine göre de, bu savaş, reaksiyoner Çarlık Rusyasını yıkma savaşı idi. Her iki taraf da, iddialarının doğruluğunu ispatlamak için ve sosyalizmin savaflara aykırı olmadığını göstermek amacıyla, modern sosyalizmin kurucularına başvuruyordu.

Bolşevikler ve Lenin bu görüşlere katılmadı. Lenin'e göre, bu seferki savaş, şimdiye kadar yapılmış olanlardan çok farklıydı ve kapitalizm bu savaşta, yeni yeni pazarlar elde etmek ve dünya pazarlarını eline geçirmek için yürütüyordu. Bu savaş ile kapitalizm nihaî safhasına giriyordu ki, bu da «emperyalizm» safhasıydı. İşte bu düşünce Lenin'i Marksist doktrine getirdiği en önemli yenilik olan «emperyalizm teorisi» ni kurmaya sevketti (50).

Lenin'in «emperyalizm» teorisi Marksist doktrine yeni bir katkı olduğu kadar, klâsik Marksist prensiplerden de büyük ölçüde ayrılmadır. Çünkü, Lenin'e göre, dünya savaşı kapitalizmin nihaî, fakat yepyeni bir safhasını ortaya çıkardığından, bu savaşta klâsik Marksist ölçülerle ele almak mümkün değildi. Kapitalizmin ve reaksiyonerliğin bu dünya çapındaki çatışmasından faydalanarak

(49) *Ibid.*, p. 65.

(50) Lenin'in «emperyalizm» teorisi için bak.: V. I. Lenin, *Imperialism, The Highest Stage of Capitalism*, New York, International Publishers, 1939. Bu eser 1916'da Zürich'te, 1915'te Niş'de, 1917'de Moskova'da ve 1918'de Berlin'de yayımlandı.

er ikisini de yıkmak için bütün dünya çapında iç savaşlar kışkırtılmalıydı. Bunun için de self-determination prensibi en kuvvetli silâhtı. Bu silâhı kullanarak bütün sömürge halkları ve esir milletler ayaklanırsa, kapitalizm çöker ve bunun arkasından enternasyonal sosyalist ihtilâli gelebilirdi.

Lenin'in enternasyonal sosyalist ihtilâli için self-determination'a bu derece sıkı bir şekilde sarılması, birçok Bolşevik liderlerinin kendisine karşı cephe almasına sebep oldu. Hattâ bu konuda yalnız kaldı. Fakat buna rağmen fikirlerinden gerilemedi. Rosa Luxemburg, Martov, Piatakov, Bukharin ve Karl Radek, Lenin'in karşısında yer alanların başındaydı. Bunlara göre, emperyalizm, tarihsel bir durumu ifade ediyordu. Halbuki self-determination yeni millî-devletlerin kurulmasına varacaktı. Karl Radek, Lenin'i, «tarihin çarklarını geriye çevirmekle» itham etti ve self-determination'ı «anakronik» olarak vasıflandırdı (51). Piatakov ve Bukharin, self-determination prensibini ihtiva eden 9 uncu maddenin Parti programından çıkarılmasını dahi istediler. Lâkin Lenin buna karşı koydu.

Karl Radek, 1915 Ekiminde **Berner Tagwacht**'da yazdığı «İlhaklar ve Sosyal Demokrasi» adlı yazısında, self-determination'a ve ilhaklara karşı cephe aldı. Çünkü, Radek'e göre, ilhaklar, sınırlar dışındaki millî azınlıkların esas millî devlete katılması amacını güttüğünden, millî - devlet gerçeğini kuvvetlendirecek ve enternasyonalizmi zayıflatacaktı. Radek, **Parabellum** imzasile yazdığı bu yazıda, self-determination'ı «hayalî» olarak vasıflandırıyor ve «Proletaryanın kapitalizme karşı yaptığı ihtilâlcî yığın mücadelesine» aykırı buluyordu. Yani enternasyonal proleter ihtilâli ile uyumsuz görüyordu.

Lenin, Radek'in bu yazısına, 1915 Kasımında, «İhtilâlcî Proletarya ve Milletlerin Self-Determination Hakkı» adı ile yazdığı bir yazıyla cevap verdi. Zulmeden ve zulüm gören milletler ayrımının, emperyalizm çağının en önemli özelliği olduğunu belirterek şöyle diyordu :

Emperyalizm, dünya milletlerinin bir avuç büyük devlet tarafından artan bir şekilde zulme uğramasıdır. Bu, milletlere zulmetmenin daha da genişletilmesi ve kuvvetlendirilmesi için bu devletler arasında yapılan savaşlar devridir... Emperyalizmin ESASINI teşkil eden... zulmeden ve zulüm gören milletler ayrımı-

nın, Sosyal-Demokrat programının ana noktasını teşkil etmesi zorunluluğu bundandır. Bu ayırım, burjuva barışseverliği veya kapitalizm altında bağımsız devlet arasında barışçı rekabet hakkındaki küçük-burjuva ütopyası bakımından önemli değildir. Bu, emperyalizme karşı ihtilâlcî mücadele bakımından son derece önemlidir. Bu ayırımın arkasından, mantıken, BİZİM daima demokratik ihtilâlcî tarifimiz olan ve hemen sosyalizm mücadelesine girişme konusundaki genel ödevimize UYGUN bulunan «milletlerin self-determination hakkı» gelmelidir (52).

Görüldüğü gibi, Lenin'in diğer Bolşeviklerden ayrıldığı nokta, önemli bir taktik meselesiydi. Daima belirttiği gibi, Lenin, self-determination'ı nihaî safha olarak kabul etmiyordu. Kapitalizmin, zulmeden ve zulüm gören millet ayırımını keskinleştirdiğini ve bundan sosyalizmin ihtilâlcî mücadelesi için faydalanmak gerektiğini belirtiyordu. Marksist açıdan bu görüşün, kendilerinin pratik olduğunu söyleyen diğer Bolşeviklere oranla çok daha pratik ve ince bir taktik olduğunu kabul etmek gerekir.

Bu görüşü Rusyadaki proleter ihtilâline bağlayan Lenin, self-determination'ın Rusyadaki sonuçlarını şu şekilde belirtmekteydi:

Rusya proletaryası Çarlık tarafından ezilen bütün milletler için derhal ve tam bir ayrılma hürriyeti istemeden, birinci ve ilk görevi olan muzaffer demokratik ihtilâle giden yolda halkın başına geçemez, veya bir sosyalist ihtilâli için Avrupalı proleter kardeşleri ile yanyana savaşamaz. Bizim bu istediğimiz, sosyalizm için ihtilâlcî mücadeleden ayrı bir şey değildir. Biz bunu istiyoruz, çünkü biz bunu, ihtilâlcî bir görüşle, millî mesele de dahil; demokrasinin bütün meselelerine bağlamazsak, bu mücadele kuru bir sözden ibaret kalacaktır. Biz, self-determination hürriyetini, yani bağımsızlığı, yani zulüm gören milletlerin ayrılma hakkını istiyoruz. Çünkü, ekonomik dağılmayı tahayyül ettiğimizden veya küçük devlet idealini benimsediğimizden değil, tamamen aksine, biz büyük devletlere, devletler arasında daha yakın birliğe ve hattâ milletlerin kaynaşmasına taraftarız (53).

Lenin, 1916 Martında, «Sosyalist İhtilâli ve Milletlerin Self-Determination Hakkı (Tezler)» adı altında yazdığı bir diğer yazıda, meseleyi çeşitli açılardan ve yeni baştan tahlil etmekteydi. Yazının adına «Tezler» deyimini koyması, o sırada Marksistler arasında bu meselenin yeniden tartışma konusu olması ve Lenin'in de bu yazı ile verdiği cevapta, kendisinin başında bulunduğu **Sot-**

(52) Lenin, «The Revolutionary Proletariat and the Right of Nations to self-determination», *Selected Works*, Vol. V, Moscow 1938, p. 284. Bu yazının metni için ayrıca bak.: Lenin *Collected Works*, Vol. XVIII, New York, International Publishers, 1930, pp. 367-373; Lenin, *The Right of Nations to Self-Determination*, pp. 66-72.

sial - Demokrat dergisinin tezlerini belirtmesiydi. Bu yazıda da ileri sürdüğü düşünceler, esas itibarile, yukardanberi belirttiklerimizden farklı değildir. Bu yazısında da Lenin, yine emperyalizm teorisi üzerine dayanmaktaydı. Bununla beraber, bu yazı, Lenin'in görüşleri bakımından bazı yeni unsurlar taşımaktadır. Bu yeniliklerin başında, self-determination bakımından memleketleri üç gruba ayırması geliyordu. **Birinci gruba**, Batı Avrupa memleketleri ile Birleşik Amerika girmekteydi ki, bu memleketlerde millî hareketler çok önceden sona erdiğinden, buradaki proleterlerin görevi, sınıf mücadelesi ile beraber, kendi hükümetlerinin başka milletlere zulmetmesine karşı savaşmak ve zulüm gören memleketlerin proleterleri ile sıkı işbirliği yapmaktı. **İkinci gruba**, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Balkanlar ve özellikle Rusya girmekteydi. Bu memleketlerin özelliği, «burjuva-demokratik millî hareketler» devresine girmiş olmalarıydı. Bu memleketler proleterlerinin en güç görevi, self-determination'ın şampiyonluğunu yaparken, aynı zamanda, zulmeden milletin sınıf mücadelesi ile zulüm gören milletin sınıf mücadelesini birbirine kaynaştırmaktı. **Üçüncü gruba**, Çin, İran ve Türkiye ve bütün sömürgeler giriyordu. Bu memleketlerde ise, burjuva-demokratik hareketler ya yeni başlamıştır, ya da tamamlanmış olmaktan henüz uzaktır. Bu memleketlerdeki sosyalistlerin görevi de, burjuva-demokratik hareketlerin en ihtilâlcı unsurlarına muhakkak yardım etmek ve bunları, kendilerine zulmeden emperyalist devletlere karşı ayaklanmaya kışkırtmaktı (54).

Görüldüğü gibi Lenin, bu yazısında, 1914 de yapmış olduğu tasnifi değiştirmiş ve 1914 de Rusya ile Çin, İran ve Türkiyeyi aynı safhada gördüğü halde, şimdi Rusyayı ayrı bir safhaya ve ayrı bir gruba sokmuştur.

Yine aynı yazısında Lenin, self-determination'dan neyi anladığını da daha açık bir şekilde belirtmektedir: «İnsanlık, sınıfların ilgasını ancak zulüm gören sınıfların geçici diktatörlüğü safhasını aşmak şartile yapabileceğinden, insanlık, kaçınılmaz bir sonuç olan milletlerin birbirine kaynaşmasını, ancak, zulüm gören bütün milletlerin tüm kurtuluşu yani ayrılma serbestisi geçici safhasın-

(54) *Selected Works*, vol. V, pp. 275-276. Bu yazının tam metni için ayrıca bak.:

dan geçmek suretile sağlayabilir» (55). Yani, esir milletlerin tüm kurtuluşu veya ayrılma hakkı ancak geçici bir safhadır. Aslolan, proleter diktatörlüğünün kurulmasıdır ve bu da ancak milletlerin birbirile karışması ve kaynaşması ile mümkün olacaktır. «Sosyalizmin amacı, sadece insanlığın bugün küçük devletlere ayrılmış şeklini ortadan kaldırmak değil, sadece milletleri birbirine daha fazla yaklaştırmak değil, fakat aynı zamanda milletleri birbirine kaynaştırmaktır» (56). Lenin, bu safhadan sonra ortaya çıkacak devlet şeklini sarîh olarak belirtmektedir. Bu devlet şekli, kuvvetli merkeziyetçi bir devlet olacaktır, yoksa federal bir devlet değil. Bu konuyu da şöyle belirtiyor: «Self-determination'ın kabul edilmesi, federasyonu bir prensip olarak kabul etmek demek değildir. Bir insan, bu prensibin aleyhtarı ve demokratik merkeziyetçiliğin taraftarı olabilir. Lâkin aynı zamanda, tüm demokratik merkeziçiliğe giden tek yol olarak, federasyonu da millî eşitsizliğe tercih edebilir» (57). Demek oluyor ki, self-determination'ın birinci gayesi, sosyalist ihtilâlini gerçekleştirmek için bir vasıta olarak, esir milletleri kurtuluşa kavuşturmak, ondan sonra da sosyalist ihtilâlini gerçekleştirmek ve bu ihtilâlle de kurtuluşa kavuşan milletleri gayet sıkı merkeziyetçi olan bir sosyalist düzen içinde eritmektir. Federasyon veya federal sistem bahis konusu değildir. Ancak, öyle olabilir ki, merkeziyetçi sistemi gerçekleştirmek hemen mümkün olamaz. İşte o zaman, geçici bir devre olarak, federal sistem kabul edilebilir.

Lenin'in 1916 daki fikirleri bunlar. Bu düşüncelerin 1917 den sonra uygulama alanına ne şekilde geçtiğini veya pratik olaylar karşısında fikirlerinin nasıl bir şekil aldığını biraz aşağıda göreceğiz.

Lenin'in bu konudaki son tartışması, 1916 Ekiminde yazdığı «Self-Determination Konusundaki Tartışmanın Özeti» adlı yazısı olmuştur (58). Bu yazı, adının da belirttiği gibi, şimdiye kadar ileri sürdüğü fikirlerin bir özeti, yeni bir tekrarıdan başka bir şey değildir.

(55) *Selected Works*, Vol. V, p. 721.

(56) *Ibid.*, p. 270.

(57) *Ibid.*, p. 270.

(58) Bu yazı için bak.: *Collected Works*, vol. XIX, New York, International Publi-

Rusyada 1917 Şubat İhtilâli ile beraber, Bolşeviklerin önüne, şimdiye kadar teori plânında ortaya attıkları fikirleri, pratik hayatın gerçekleri ile karşılaştırmak ve teori ve pratik alanında yeni düzenlemeler yapmak imkânını çıkarıyordu.

II. Bolşevik İhtilâli ve Self - Determination Meselesi

1917 Şubatında Çarlığın yıkılması ile beraber milliyetler meselesi, hem Geçici Hükümetin ve hem de iktidarı ele geçirmek için her çareye başvuran Bolşeviklerin karşısına bütün azameti ile çıktı. Çarlığın yıkılması sadece esir Rus köylüsü için değil, fakat bütün millî azınlıklar için ferahlatıcı ve ümit dolu bir devir açıyordu. Çarlığın istibdadı altında ezilen sadece Rus halkı değil, fakat aynı zamanda bütün millî azınlıklardı. Bunun içindir ki, Geçici Hükümetin ilk işi, 20 Mart 1917 de yayınladığı bir kararname ile, din, renk ve millî menşesine bakılmaksızın bütün vatandaşların eşitliğini ilân etmek oldu. Bundan başka, yayınlanan diğer kararnamelerle millî azınlıklar üzerinde Çarlık zamanında konulmuş olan sınırlamalar ve baskılar kaldırıldı. Bu millî azınlıklara bazı işlerde muhtariyet tanındı.

Geçici Hükümet millî azınlıklar bakımından bazı gevşetici tedbirler almakla beraber, millî azınlıkların çok geniş haklar elde etmek suretile Rusyanın dağılmasına sebep olmalarını da önlemek kararındaydı. Bu sebeple, bu azınlıklara verilen haklarda gayet dikkatli davranıyordu.

Mamafih, Geçici Hükümetin, Rusyanın en geniş millî azınlığını teşkil eden Müslüman - Türklere karşı davranışı daha yumuşak olmuş görünüyor. Şubat İhtilâli üzerine Duma'daki Müslüman milletvekilleri 1917 Nisanında kendi aralarında toplanarak, bütün Rusya Müslümanlarının temsilcilerinden meydana gelen bir Kongre toplamaya karar verdiler. Rusyadaki bütün Müslümanlar tarafından seçilen ve 200 tanesi kadın olan 1.000 delege, 1 Mayıs 1917 de Moskova'da Bütün - Rusya Müslümanları Birinci Kongresi'ni meydana getirdiler. Kongrede iki fikir ortaya çıktı. Gayaz İshakof, Ahmet Beg Çalikofo ve diğerlerinin savunduğu «unitariste» gruba göre, Rus devlet sistemi, «kuvvetli ve yekpâre bir devlet içinde bütün etnik grupların sıkı birliği» ne dayanmalıydı. Azerbaycan Delegesi Mehmet Emin Resulzade'nin savunduğu «federalist» fikre gö-

re, her millî azınlık mülkî muhtariyete sahip bulunacaktı (59). Başkırlar ve Kırım Tatarları da Resulzade'nin görüşünü destekliyordu. Neticede 271 e karşı 446 oyla federalist görüş kabul edildi (60). Tabii bu durum, federalizmden nefret eden Bolşevikler için hoşnutluk veren bir gelişme değildi.

Kongre, **Millî Merkezî Şûra** adı ile bir de Konsey kurdu. Konsey, Rus Kurucu Meclisine Müslüman - Türk hakları bakımından sunulacak teklifleri hazırlıyacaktı. Kongreye gelince, Temmuz ve Kasım 1917 de olmak üzere iki defa daha, fakat bu sefer Kazan'da toplandı. Fakat federalizm gerçekleşmeden Bolşevik İhtilâli meydana geldi.

Diğer millî azınlıklar arasında da buna benzer hareketler olmuş ve millî azınlıklar bir takım muhtariyet veya bağımsızlık yetkileri alarak millî organlar kurmuşlardır (61).

Şubat ihtilâli ile beraber Çarlığın yıkılması, Bolşeviklerin gözünde, sosyalist ihtilâlin gerçekleşmesinde önemli bir engelin aşılması demektir. Fakat bu ihtilâl Bolşevikleri iktidara getirmiş değildi. Şimdi mesele, **burjuva - demokratik** diye nitelendirdikleri Şubat ihtilâlini ve geçici hükümet idaresini, Bolşevikleri iktidara geçirecek olan bir **sosyalist ihtilâle** inkilâp ettirmekti. Bu konuda izlenecek politika ve uygulanacak taktikleri görüşmek üzere, 24-29 Nisan 1917 tarihleri arasında Bolşevik Partisinin VII. Konferansı toplandı. Sosyalist İhtilâli gerçekleştirmek için izlenecek çeşitli yollar arasında, self-determination ve milliyetler meselesi de ele alındı. Bu konuda Lenin'den sonra Partinin başlıca sözcüsü Stalin oldu (62). Stalin Konferansın 26 Nisan günlü oturumuna,

(59) Joseph Castagné, «Les Organisations soviétiques de la Russie musulmane», *Revue du Monde Musulman*, Vol. LI, 1922, p. 2.

(60) Pipes, *op.cit.*, p. 77.

(61) Diğer millî azınlıkların bu faaliyetleri için bak.: Pipes, *op.cit.*, pp. 53-113; Edward Hallet Carr, *The Bolshevik Revolution, 1917 - 1923*, Vol. I, London Macmillan, 1954, pp. 286 - 363; Firuz Kazemzadeh, *The Struggle for Transcaucasia*, Oxford, George Ronald, 1951, pp. 32-53.

(62) Stalin'in milliyetler meselesi ile meşgul olması, Lenin'in talimatı ve Bukharin'in yardımı ile, 1913 yılı başlarında başlamıştır. 1913 Şubatında Krakovi'de yapılan Parti Merkez Komitesi toplantısından önce, Lenin, Stalin'i Viyana'ya yollamış ve ona, Avusturya'daki milliyetler meselesine ait materyel toplattır. Stalin Almanca bilmediğinden bu işte Bukharin kendisine önderlik etmiştir. Lenin, Stalin gibi bir Gürcünün milliyetler meselesi ile meşgul olmasını özellikle istemiş ve Bolşevik self-determination teorisi bakımından onu eğitmiştir. (Bak. Wolfe, *op.cit.*, pp. 580-583).

milliyetler konusunda, tamamen Leninist prensiplere dayanan bir rapor sundu (63). Bu raporunda Stalin, «Birinci mesele, zulüm gören milletlerin siyasal hayatının nasıl düzenleneceğidir. Bu soruya cevap verirken şu nokta belirtilmelidir ki, Rusyayı teşkil eden ve zulüm gören milletlere, Rusya devletinin bir parçası olarak kalmak veya ayrılıp bağımsız devletler teşkil etmek hususundaki arzu ve isteklerine kendilerinin karar vermesi hakkını tanımalıyız» (64) dedi. Bundan biraz sonra, yukardaki kesin sözlerle tam bir çelişme halinde olarak, şunları belirtiyordu :

Milletlerin serbest bir şekilde ayrılma HAKKI meselesi ile bir milletin belli bir anda ZORUNLU OLARAK ayrılması gerekip gerekmediği meselesinin birbirine karıştırılmasına müsaade edilmemelidir. Bu sonuncu mesele hal ve şartlara göre, her özel durumda, proletaryanın partisi tarafından ayrı olarak çözümlenmelidir. Zulüm gören milletlerin ayrılma hakkını ve kendi siyasal kaderlerine karar verme HAKKINI tanıdığımız zaman, bununla, belli bir anda belirli milletlerin Rusya devletinden ayrılıp ayrılmaması, gerektiği meselesini çözümlemiş olmuyoruz. Ben bir milletin ayrılma hakkını tanıyabilirim, fakat bu; bu milleti ayrılmaya zorlama demek değildir. Bir halk ayrılma hakkına sahiptir, lâkin hal ve şartlara göre, bu hakkı kullanabilir veya kullanmayabilir. Böylece, proletaryanın ve proleter ihtilâlinin menfaatlerine göre, ayrılmanın lehinde veya aleyhinde hareket etme serbestisine sahibiz (65).

Konferans self-determination konusunda, Stalin'in raporunda belirtilen ve Lenin tarafından tesbit edilmiş olan, şu dört prensip kararını aldı (66).

1. Milletlerin ayrılma hakkının tanınması,
2. Belli bir devlet içinde kalan milletler için bölge muhtariyeti,
3. Millî azınlıkların serbest gelişmesini teminat altına alan özel kanunlar,
4. Belli bir devletin bütün milliyetlerinin proleterleri için tek bölünmez bir teşkilât, tek bir parti.

Bu dört prensipten birincisi ile dördüncüsü arasında çok uzun

) Raporun metni için bak.: J. V. Stalin, *Works*, Vol. III, Moscow, Foreign Languages Publishing House, 1953, pp. 52-58.

) *Ibid.*, p. 54.

) *Ibid.*, p. 55.

) *Ibid.*, p. 58, ayrıca bak.: *History of the Communist Party of the Soviet Union*, Moscow, Foreign Languages Publishing House, 1960, p. 227.

bir mesafenin bulunduğu açıktır. Belli bir devlet içinde, yani müstakbel sosyalist Rusya devleti içindeki bütün milliyetlere ayrılma hakkı tanınmakla beraber, dördüncü prensipte belirtildiği üzere, bütün milliyetler için tek ve bölünmez bir parti kurulması halinde, bu hakkın artık kullanılmasının mümkün olup olmadığı konusunda düşünmeye bile lüzum yoktur. Çünkü dördüncü prensip, gayet açık bir şekilde, kuvvetli bir merkeziyetçiliğe işaret etmektedir. Böyle olunca, ayrılma hakkı sadece bir sözden ibaret kalmaktadır.

İkinci prensipte belirtilen muhtariyet deyişimini de gerçek anlamında almaya imkân yoktur. Konferansta Lenin'in bu konuda söyledikleri bu imkânsızlığı belirli bir şekilde ortaya koymaktadır: «Parti, geniş mahallî muhtariyete taraftardır... Parti, 'millî ve kültürel muhtariyet' denen şeyi, yani ezcümle kamu eğitiminin devletten alınıp millî organlara verilmesini kesin olarak reddeder. Millî ve kültürel muhtariyet şu veya bu 'millî kültür' e mensubiyet dolayısıyla, aynı yerde yaşayan işçileri ve hattâ aynı teşebbüste çalışan işçileri sun'î olarak parçalar. Yani belirli milletlerin burjuva kültürü ile işçinin bağlarını güçlendirir... İşçi sınıfının menfaatleri, Rusyadaki bütün milletlerin işçilerinden, birleşik işçi teşkilâtları içinde kaynamasını zorunlu kılmaktadır» (67).

İşin gerçeği bu olmakla beraber, bu devrede Bolşevik propagandası, özellikle birinci prensip üzerinde durarak Rusdan gayri milliyetleri kendi tarafına çekmeye ve self-determination meselesinde çekingen ve mütereddit davranan geçici hükümete karşı bu milliyetleri kışkırtmaya çalışmıştır. Öte yandan, Bolşevik ihtilâlinin arifesinde, sosyalist bir düzende self-determination prensibinin uygulanması bakımından Lenin'in fikirlerine biraz daha açıklık ve kesinlik gelmiş bulunmaktadır. Ekim İhtilâlinin çok kısa bir süre önce, yine 1917 Ekiminde, Bolşevik Partisine yeni bir program çizerken, Lenin'in fikirleri tekrar bir değişme gösteriyor ve daha kesin bir açıklık kazanıyor. Bu değişme aynı yönde olmakla beraber, artık self-determination konusundaki anlayışı daha rijid bir şekil alıyor. Lenin şöyle diyordu :

Birçok kereler yanlış anlamlara meydan veren «self-determination» deyişimi yerine şimdi tamamen kesin bir mefhum koyuyorum: «Serbestce ayrılma hakkı». 1917 İhtilâlinin yarım yıllık

tecrübesinden sonra, Rusya proletaryasının ihtilâlcî Partisinin... bu ayrılma hakkını tanımak zorunda olduğu kolay kolay inkâr edilemez... Fakat kendi bakımımızdan biz, ayrılmayı hiçbir şekilde istemiyoruz. Biz, mümkün olduğu kadar büyük bir devlet, mümkün olduğu kadar sıkı bir birlik ve mümkün olduğu kadar çok milletin Büyük Ruslarla beraber yaşamasını istiyoruz. Biz bunu Demokrasinin ve Sosyalizmin yararı için istiyoruz... İhtilâlcî proletaryanın birliğini, birleşmesini istiyoruz, yoksa ayrılma değil... Kendimizi burjuva demokratlardan ayırmak için biz, bütün halkların kardeşliği sloganını değil, fakat bütün milletlerin işçilerinin kardeşliğini slogan olarak kullanıyoruz (68).

Bu şekilde, tam Bolşevik İhtilâlinin arifesinde Lenin, anlam ve kapsamı bakımından geniş olan ve «zulüm gören» milletler için birçok hakları ifade eden «self-determination» deyimini terk ederek, onun yerine, daha dar anlamlı ve bir millet için sınırlı bir hareketi ifade eden «ayrılma hakkı» nı ikame ediyordu. Bu, Lenin'in yıllardanberi izlemekte ve devamlı olarak işlemekte olduğu fikir silsilesinde önemli bir merhale teşkil eder.

Lenin'in gittikçe rijidleşen bu teorisi, 1917 Ekimindeki Bolşevik İhtilâli ile beraber, gerçeklerin sert yüzü ile karşı karşıya kaldı. 25 Ekim 1917 de (7 Kasım 1917) ihtilâl olup geçici hükümet yıkıldığı ve 26 Ekimde Bolşevikler kendilerini iktidarda buldukları vakit, Finlandiya, Polonya, küçük Baltık devletleri ve daha önemlisi Ukrayna fiilen bağımsızlıklarını almış bulunuyorlardı. Kafkasyadaki milletler ve Asyadaki Müslüman-Türk halkları ise, daha geçici hükümet zamanında, Bolşeviklerin o derece nefret ettikleri, federalizm prensibini benimsemişler ve bu yolda gerekli adımları atarak Petersburg'la bağlarını bir hayli zayıflatmışlardı. Federalizm prensibini benimsemekle beraber, gerçekte bu milletlerin herbiri kendi politikalarını izlemekte, kendi işlerini kendileri görmekteydiler. O kadar ki, Ekim İhtilâlinden birkaç gün sonra, Stalin'in memleketi olan Gürcistan dahi resmen bağımsızlığını ilân etti. Yine ihtilâlden birkaç gün sonra Ukrayna da bağımsızlığını ilân etmişti. Bütün bu gelişmelerle Rusya tam bir dağılmanın eşiğinde bulunuyordu. Lenin'in daha bir ay kadar önce «mümkün olduğu kadar geniş bir devlet» isteğinin tam aksi vukubulmak üzereydi. Üstelik Bolşevik iktidarı da sağlam temeller üzerine oturmuş değildi. Öte yandan, eski Çarlık imparatorluğunun dağılması durdurulamazsa, olayların da yardımı ile ilk başarı adımını atmış olan sosyalist ihtilâl de, Rusya tarihinin kısa ömürlü bir gelişmesi olmaktan öteye gidebilir miydi? Şu halde, ilk elden yapılacak iş, bu

dağılmayı önlemek ve bunun için de bütün milliyetlerin bolşevik iktidarına olan güvenini sağlamaktı. Bir yandan bu barışçı yol izlenirken, diğer yandan sert ve sıkı tedbirler alınacaktı. Yani «havuç ve sopa» politikası izlenecekti.

Havuç politikasının ilk adımı, 2 Kasım 1917 de yayınlanan ve «Rus olmayan milletlerin Magna Charta'sı» (69) denen **Rus Halklarının Hakları Deklârasyonu** oldu. Bu Deklârasyonda (70) Ekim İhtilâli ile, köylülerin toprak sahiplerinin zulmünden, askerlerin otokrat generallerin zulmünden, işçilerin kapitalistlerin zulmünden ve nihayet milletlerin de birbirlerine düşman olmaktan kurtulduğu ve bundan sonra Rusya içindeki milletlerin özgürlük ve eşitliğinin gerçekleşeceği belirtildikten sonra, Halk Komiserleri Konseyinin (yani Bolşevik hükümetin) milliyetler politikasının bundan böyle aşağıdaki prensiplere dayanacağı söyleniyordu.

1. Rusya halklarının eşitlik ve egemenliği,
2. Ayrılma ve bağımsız bir devlet kurma da dahil olmak üzere, Rusya halklarının self-determination hakkı,
3. Millî ve dinsel alanda her türlü imtiyaz ve sınırlamaların kaldırılması,
4. Rusya topraklarında yaşayan millî azınlıkların ve etnik grupların serbest gelişmesi.

Bir hükümet kararnamesi şeklinde yayınlanan bu deklârasyon, Halk Komiserleri Konseyi Başkanı V. Ulyanov (Lenin) ile Milliyetler Komiseri Jozef Cugaşvili (Stalin) tarafından imzalanmıştı.

Bu prensipler, Lenin'in bir ay kadar önce ileri sürdüğü rijid fikirlerle ve 1917 Nisanındaki VII. Parti Konferansında resmen kabul edilen prensiplerle karşılaştırılırsa, Bolşeviklerin self-determination bakımından büyük bir gerileme yaptıkları görülür. Bu gerileme başlıca şu noktalar etrafında toplanmaktadır: **Birincisi**, bu son prensiplerde milliyetlerin işçi sınıfı değil, sınıf farkı göze-

(69) Reinhart Maurach, «Forty Years of Nationality Law in the USSR», *Forty Years of the Soviet Regime (A Symposium)*, Munich, Institute for the Study of the USSR, 1957, p. 29.

(70) Deklârasyonun metni için bak.: James H. Meisel and Edward S. Kozera, *Materials for the Study of the Soviet System*, Ann Arbor (Michigan), The George Wahr Publishing Co., 1953, pp. 25-26.

tilmeksizin, bizatihi milliyetler bahis konusudur. **İkincisi**, VII. Konferans kararlarında olduğu gibi, milliyetlerin proleterlerinin, ve dolayısıyla milliyetlerin, tek bir parti içinde yani Bolşevik Partisi içinde birleştirilmesinden de artık söz edilmemektedir. Bu, zımnen, federalizmin kabulü anlamını taşımaktadır. **Üçüncüsü**, dinsel alandaki her türlü sınırlamaların kaldırılmasından bahsetmek suretile, self-determination'dan da ileri gidilmektedir ki, bu sonuncu noktanın özellikle Müslüman - Türk milletleri gözönünde tuttuğu şüphesizdir.

2 Kasım 1917 Deklârasyonunun açtığı devre, milliyetler bakımından, Sovyetler Birliği tarihinde en liberal devreyi teşkil eder. Bolşevik iktidarı, bir yandan milliyetlere sempatik görünmeye ve onların güvenini kazanmaya çalışırken, bir yandan da, iki-ihtilâl-arası devresinde milliyetler içinde kurulmuş bulunan mahallî bolşevik partileri aracılığı ile bunları kontrol altına almaya çalışmıştır. Bu kontrol kuvvetlendikçe, Bolşeviklerin self-determination teori ve uygulaması da rijid bir şekil almış ve kademe kademe kuvvetli bir merkeziyetçiliğe gidilmiştir.

16 Ocak 1918 de yayınlanan **Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Deklârasyonu** da (71), 2 Kasım 1917 deklârasyonunun yarattığı liberal havayı devam ettirmiştir. Deklârasyonun I. Kısmının 2. maddesi, «Rus Sovyet Cumhuriyeti, millî Sovyet cumhuriyetlerinin bir federasyonu olarak, özgür milletlerin özgür birliği üzerine kurulmuştur» diyordu. Deklârasyon, federasyonun ancak temel prensiplerini kurduğu belirttiikten sonra, federal hükümete ve federal kurumlara katılıp katılmamaya ve katılmaya karar verildiği takdirde, bunun şekli hususunda, karar vermenin her milletin kendisine ait olduğunu bildiriyordu.

Bu liberal tavizlere rağmen, milliyetler politikası Bolşevikler için iyi bir gelişme göstermedi. Ukrayna ve Gürcistandan sonra Müslüman Milletler Bolşevikler için büyük bir dert oldu. Bolşevik Hükümeti, özellikle Müslümanları kendi tarafına çekmek için, 19 Ocak 1918 tarihli bir kararname ile, bir «Müslüman İşleri Komiserliği» kurmuş ve Kazan Tatarlarından **Molla - Nur Vahitov** Komiser, ve yine bir Tatar olan **Galamziyan İbrahimov** ile Başkır-

lardan **Şerif Manatov** da Komiser yardımcılıklarına getirilmişti (72). Her üçü de Bolşeviklerin adamlarıydı.

Bu tedbirler, 1917 Şubatından itibaren fıskırmaya başlayan akımı durdurmaya yeterli değildi. Ukrayna ve Gürcistan bağımsızlığından sonra, 1918 Nisanında Gürcistanın da katılmasıyla Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir Trans-Kafkasya Federal Cumhuriyeti kurulmuş, fakat bu cumhuriyet bir ay kadar devam etmiş ve 1918 Mayısında parçalanarak her üç devlet de ayrı bağımsız parçalara ayrılmıştı. Öte yandan, Kırım Tatarları Kasım 1917 sonunda bir kurucu meclis toplamışlar (**Kurultay**) ve bu meclis bir Kırım Anayasası kabul etmiş, ayrı bir hükümet kurulmuştu. Şüphesiz Bolşevikler için bu bağımsız devletlerle uğraşmak kolay değildi. Çünkü bu devletler dışardan ve özellikle Almanyadan yardım görüyorlardı. Başkırstan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkistana gelince, buralardaki bağımsızlık hareketleri, geçici hükümet zamanında Bolşeviklerin buralarda gösterdiği faaliyet sonucu, başarıya ulaşamamış ve Rus Bolşevikleri buralarda duruma hâkim olmuşlardı. Fakat bu hâkimiyet buralara muhtariyet verilmesi şartıyla sağlanabilmişti. Bu muhtariyet de Bolşevikler için ayrı bir mesele oldu. Zira bu topraklar halkının istediği muhtariyet ile Bolşeviklerin vermek istediği muhtariyet arasında, mahiyet itibarile, çok büyük fark vardı. 9 Nisan 1918 tarihli **Pravda**'da yazdığı bir makalede Stalin bu konuda yakınıyor ve şöyle diyordu:

Geçen Kasım ve Aralık aylarında Volga-Tatar, Başkır ve Kırgız bölgeleri ile Türkistan bölgesinde ortaya çıkan muhtariyetçi burjuva gruplar, ihtilâlin gelişmesi ile beraber yavaş yavaş içyüzlerini de açığa vurmaya başladılar. Bunları kendi kitlelerinden ayırıp Sovyetler etrafında toplamak için, bunlardan muhtariyeti almak, önce bu muhtariyeti burjuvalıktan temizlemek ve sonra da bunu burjuva muhtariyetten Sovyet muhtariyeti haline getirmek gerekir. Burjuva-nasyonalist gruplar, muhtariyeti, kendi yığınlarını esaret alma vasıtası olarak istiyorlar. Merkezi Sovyet iktidarını tanıdıkları halde, mahallî Sovyetleri tanımayı reddetmelerinin ve «iç işlerine» hiçbir şekilde karışılmamasını istemelerinin sebebi budur. Bu durum karşısında mahallî sovyetlerden bazıları ne şekilde olursa olsun muhtariyeti reddetmeye ve bu millî meseleyi silâh gücü ile halletmeye karar verdi... Muhtariyetin reddi değil, fakat tanınması Sovyet iktidarının ilk ödevidir. Fakat bu muhtariyet mahallî Sovyetlere dayandırılmalıdır. Ancak bu şekildedir ki, iktidar halkın iktidarı, yığınların iktidarı olabilir... Meselenin esası budur (73).

Stalin'in bu sözleri muhtariyet konusunda bile herhangi bir

(72) Castagné, *op.cit.*, p. 10.

(73) Stalin, *Works*, IV, 1952, ss. 77-78.

orumlamayı gerektirmiyor. Bağımsızlık ve self-determination bir ana, en masumâne muhtariyet istekleri dahi **burjuva-nasyonalist** bir eğilim kabul edilmektedir.

Stalin'in yukarıya aldığımız sözleri, aynı zamanda, self-determination meselesinde 1917 Kasımında başlamış olan liberal devrenin sonuna da işaret etmektedir. Bu devre ancak 6 - 7 ay devam etmiş oluyordu. Bu devrenin sona erdiğinin en belirli işaretini, 10 Temmuz 1918 tarihli «Rus Sosyalist Federal Cumhuriyeti Anayasası» teşkil eder. Bu anayasa ile birlikte Bolşeviklerin milliyet politikası başka bir bakımdan da bir değişme merhalesi geçirir. İhtilalin ilk günlerinden bu sıralara kadar uygulanan politika, bir yandan milliyetlere karşı uygulama alanında liberal bir davranış gösterirken, bir yandan da bunları kuvvet zoru ile kontrol altına almaktı. Şimdi, milliyetleri kontrol altına alma işi devam ederken ve hattâ hızlandırılırken, aynı zamanda, bunun sonucunda elde edilen fiilî durumların normlaştırılması yoluna da gidiliyordu.

Bundan başka, 1918 Anayasasının bir özelliği de, şimdiye kadar teorik plânda şiddetle reddedildiği kalde, federal sistemin, Sovyet devletinin siyasal yapısının temeli olarak kabul edilmesiydi. Teoriye oranla, pratikte böyle bir değişikliğin kabulüne, çok muhtemeldir ki, şimdi Milliyetler Komiserliğini elinde bulunduran ve bu meselede nüfuzu bir hayli artmış olan Stalin'in Lenin üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Çünkü Stalin, 3 Nisan 1918 tarihli **ravda**'da yazmış olduğu bir yazıda, Birleşik Amerika ve İsviçre gözönünde tutarak, federalizmi, tarihî gelişmenin bir merhalesi olarak kabul ediyor ve bu iki devletin, görünüşte federal sistemi muhafaza etmekle beraber, gerçekte «unitaire» devletler olduğunu söylüyordu (74).

10 Temmuz 1918 Anayasası, 16 Ocak 1918 tarihli Haklar Deklarasyonunu baş kısmına aynen koymuş ve Rus Sovyet Federasyonunun, özgür milletlerin özgür birliği üzerinde kurulduğunu belirtmiştir. Fakat bu anayasa, Haklar Deklârasyonundan farklı olarak, kurmuş olduğu organların çalışma ve işlemesinde gerçek anlamında merkeziyetçiliği kabul etmiş ve nihaî iktidarın, yılda iki defa toplanan Sovyetler Kongresi'nde ve bu toplantılar dışında da, devamlı bir organ olan Sovyetlerin Merkezî Yürütme Komitesinde

4) Towster, *op.cit.*, p. 63, footnote 42.

bulduğunu belirtmiştir (75). Anayasanın 61. maddesine göre de, bütün mahallî Sovyetler, Sovyet iktidarının yukarı organlarından gelen emir ve talimatları uygulamak zorundaydı.

Anayasanın bir diğer yeniliği de, millî gruplar bakımından, **Muhtar Bölgeler** kurmasıydı. Bu bölgeler, «özel geleneklere ve millî karakteristiklere» sahip yerlerde kurulacak ve Sovyet iktidarına federal esas üzerinden dahil olacaktı.

Milliyetlerin self-determination haklarının zararına olarak bu merkeziyetçi gelişmeler devam ederken, Bolşevik liderlerinin teorik plândaki yorumlamaları da bu gelişmelere paralel olmuştur. Meselenin artık en önemli uzmanı olarak belirmiş olan Stalin, 6 ve 19 Kasım 1918 günü **Pravda**'da yazmış olduğu iki yazıda, önce Şubat ihtilâlinde sonraki safhada milliyetler meselesini ele alıyor ve şöyle diyordu :

Rusya'da burjuva ihtilâli (Şubat 1917) devresinde, sınır bölgelerindeki millî hareket, bir burjuva kurtuluş hareketi niteliğini taşır. Çağlar boyunca «eski rejim» tarafından ezilen ve sömürülen Rusya milliyetleri, ilk defa olarak kendi kuvvetlerini gördüler ve hemen zâlimlere karşı mücadeleye giriştiler. Bu hareketin sloganı, «millî zulüm kalkmalıdır» idi. Bir gece içinde bütün sınır bölgelerinde «millî» kurumlar ortaya fıskırırverdi. Harekete, milliyetçi, burjuva-demokrat aydınlar liderlik ediyordu. Latviya; Estonya bölgesi; Litvanya, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya, Kırgızistan ve Orta Volga bölgesinde «Millî Konseyler», Ukrayna ve Beyaz Rusya'da «Rada», Besarabyada «Staful Tsarii», Kırım ve Başkırstanda «Kurultay», Türkistanda «Muhtar Hükümet» - işte bunlar, etrafında burjuvazinin kendi kuvvetlerini topladığı «millî» kurumlardı... Milletlerin self-determination hakkı, sınır bölgelerindeki millî burjuvazilerin iktidarı kendi ellerine almak ve «kendi» millî devletlerini kurma hakkı olarak yorumlanmıştı (76).

Bundan sonra Stalin, meseleyi Ekim İhtilâli açısından ele alarak şu yorumlamayı yapmaktadır :

Mesele şudur ki, bu «millî hareketler» sosyalist ihtilâli sözünü işitmek istemediler. Mahiyeti itibarile burjuva olan bu hareketler, eski burjuva düzeni yıkmak için en küçük bir arzu bile göstermediler; aksine, bu düzeni, iktidarlarındaki her türlü vasıta ile muhafaza ve takviyeyi ödev saydılar. Esasında emperyalist olan bu hareketler, emperyalizmi yıkmak için en küçük bir istekte dahi bulunmadılar... Sınır bölgelerindeki «millî hareketler» in merkezdeki sosyalist hükümete savaş ilân etmelerinin sebebi budur. Ve bunlar bir defa savaş ilân ettikten sonra, Rusya'da karşı ihtilâlciler herşeyi kendine çeken reaksiyonun da tabiatile beşiği oldular (77).

(75) Bu Anayasanın 9-90. maddeleri için bak.: Meisel and Kozera, *op.cit.*, pp. 79-91.

(76) Stalin, *Works*, IV, 1953, pp. 158-159.

(77) *Ibid.*, pp. 163-164.

Nihayet Stalin, self-determination anlayışını da gayet açık olarak belirtmekten çekinmiyordu :

Yükselen sosyalist ihtilâlinin doğurduğu şartlar içinde ortaya çıkan olaylar akışının self-determination... prensibini ortadan kaldırdığı ileri sürülmektedir. Gerçekte, ortadan kalkan self-determination... prensibi değildir; fakat bu prensibin burjuva yorumlamasıdır (78).

Kabul etmek gerekir ki, iç savaşa ve batılıların müdahalesine bundan doğan güç şartlara rağmen, bir yıl içinde Bolşevik iktidarı Rusyada yerleşmiş bulunuyordu. Böyle olunca, artık bu konu milliyetlere taviz vermenin zamanı da geçmişti. Şimdi, self-determination hakkına dayanan her hareket, **burjuva, reaksiyoner emperyalist** idi.

Stalin, bu yazdıklarını uygulama alanına da geçirdi. Stalin'in kararını taşıyan 15 Aralık 1918 tarihli bir kararname (79), mahallî Sovyetlerdeki Milliyetler departmanlarını ve bunların her türlü faaliyetlerini, sıkı bir şekilde, merkezdeki Milletler Komiserliğinin kontrolü altına alıyordu. Bu departmanların her türlü faaliyetlerinde nihai karar yetkisi Milliyetler Komiserliğinin elinde toplanıyordu. Bu kararnamenin, bu departmanların faaliyet gayesi olarak belirttiği prensipler, Bolşevik iktidarının şimdi keskin çizgiler-beliren politikasını açık olarak ortaya koymaktadır. Mahallî Sovyetlerdeki departmanların görevleri, bundan böyle, milliyetleri işçilerin **sınıf şuurunu** güçlendirmek ve **millî tezahürler şekli**deki karşı - ihtilâlcilikle savaşmak olacaktır.

Tabiatile bu merkeziyetçi tedbirler, o sırada kontrol altına alınmış olan Rusdan gayri milletler için bahis konusuydu. Halbuki bunlardan bazıları henüz kontrol altına alınmış değildi. Ukrayna ve Beyaz Rusya, Başkırstan ve Kırım ile Kafkas cumhuriyetlerinde durum böyleydi. İşte bu ve diğer sebeplerden ötürü, self-determination meselesi Komünist (Bolşevik) Partisinin Mart 1919 yaptığı VIII. Kongresinde tartışılan önemli konulardan biri olmuştur (80).

) *Ibid.*, p. 169.

) Kararnamenin metni için bak.: Rudolf Schlesinger (ed.), *The Nationalities Problem and Soviet Administration*, London, Routledge and Kegan Paul, 1956, pp. 33-34.

) Sovyetler Birliği Komünist Partisinin adı bazı değişmeler geçirmiştir. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisinin Lenin etrafında toplanan grubuna genel olarak

VIII. Kongrede Bukharin, Piatakov ve bir dereceye kadar Stalin «solcu» görüşü savunarak, yeni kabul edilecek olan Parti programında «işçi sınıfının self-determinasyon hakkı» ndan söz açılmasını istemişlerdir. Gerçekleri iyi gören pratik kafalı Lenin ise, Rusya'da milliyetler meselesinin henüz çözümlenmediğini, bu sebeple genel anlamı self-determination deyiminin programda yer almasını ileri sürmüştür. Neticede Lenin'in görüşü kabul edilmekle beraber, bu prensip programda şartlı olarak yer almıştır (81).

Program self-determination hakkını «siyasal ayrılma» şeklinde kabul etmekle beraber, bu hakkı iki şarta bağlamaktaydı. Birinci şart, milliyetler için Sovyet sistemine göre organize olan bir federal birliğin kabul edilmesiydi. Fakat Programın 9. Kısımının üçüncü paragrafı, federatif kombinezonu «unitaire» devletin kurulması için «geçici bir tedbir» olarak belirtmekteydi. Bunun anlamı oydular ki, self-determination prensibi gözönünde tutularak şimdilik federatif sistem kabul edilmekle beraber, bu sadece geçici olup, milliyetler Sovyet devlet sistemi içinde eriyeceklerdi. İkinci şart da, dördüncü paragrafta üstü kapalı bir şekilde belirtilmişti. Buna göre, bir milletin Rusyadan ayrılmasında «hangi sınıf'ın milletin arzusunu ifade ettiği, o milletin tarihî gelişmenin hangi safhasında bulunduğuna göre» belli olacaktı. Bu dolambaçlı sözlerle söylenmek istenen, Sovyet sisteminde milletin arzusunu, emirlerini doğrudan merkezden alan Bolşevik Partisinin temsil ettiği idi.

1920 yılı, Bolşevik iktidarının self-determination ve milliyetler meselesinde, birkaç bakımdan önemli bir dönüm noktasını teşkil eder. Bir defa, bu yıldan itibaren iç savaş Bolşeviklerin yararına bir dönüş almaya başlamış ve Bolşevikler, birkaç istisna dışında, Çarlık İmparatorluğunun hemen bütün toprak mirası üzerinde

---

Bolşevik Partisi adı verilmiş ve 1918 Martında yapılan VII. Kongrede bu isim değiştirilerek, partiye Rus Komünist Partisi adı verilmekle beraber, yazılı şekillerde bu isme, parantez içinde, bir «*Bolşevikler*» kelimesinin eklenmesine karar verilmiştir. 1925 Aralık ayında yapılan XIV. Kongrede bu isim değiştirilmiş ve *Vsesoyuznaya Kommunističeskaya Partiya (Bolşevikov)*, yani, *Bütün-Birlik Komünist Partisi (Bolşevikler)* adı kabul edilmiştir. Bu ad 1952 kadar devam etmiş ve 1952 Ekim ayında yapılan XIX. Kongrede, bu ad da bırakılmış ve Partinin adından «*Bolşevikler*» kelimesi de çıkarılarak bugünkü *Sovyetler Birliği Komünist Partisi* adı kabul edilmiştir.

(81) Programın metni: Meisel and Kozera, *op.cit.*, pp. 100-121.

egemenliklerini yerleştirmeye başlamışlardır. Bu gelişme ile beraber self-determination sözü de iç politikada artık anılmaz olmaya başlamış ve milliyetler politikası da, Sovyet Rusya'nın bütünlüğünü korumak için, ancak siyasal düzenin kurulması dolayısıyla bahis konusu olmuştur. Durum içerde bu şekli alırken, bu prensipler, Bolşeviklerin, bir dünya ihtilâli amacı ile sömürgeler halklarına ve batılılara karşı millî mücadele yapan milletlere (ve özellikle Türkiyeye) karşı yönelttikleri propaganda da başlıca slogan olarak kullanılmıştır. 1919 Martında III. Enternasyonalin kurulması, birinci plânda bu gayeye yönelmiştir.

1920 yılında içerde durumun düzelmesi ile birlikte, 1917 Kasımındanberi Milliyetler Komiserliğini yapmakta olan Stalin de, milliyetler meselesi ve yine 1917 Kasımında kurulmuş olan Milliyetler Meseleleri Komiserliği (**Narodniy Komissariat po delam national'nostei - «Narkomnats»**) vasıtasile, bir yandan yeni Sovyet rejiminin 1 Numaralı kişisi haline gelirken, öte yandan da Rusdan gayrı milletleri komünizmin ve Rusluğun demir pençesi içine almaya başlamıştır.

19 Mayıs 1920 de yayınlanan bir kararname ile (82) Milliyetler Komiserliğinin (**Narkomnats**) teşkilâtında bazı değişiklikler yapılmıştır. Rus Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyetini meydana getiren her millî bütünlük, 2 üye ve 1 başkandan meydana gelen 3 kişilik bir heyeti Milliyetler Komiserliğine gönderecek ve millî delegasyonlar, Milliyetler Komiserliğinde kendilerine ait departmanın işlerini yani kendi millî işlerini görmekle görevli olacaklardı. İlk bakışta bu teşkilâtlanma liberal ve demokratik gibi görünmekte ise de, gerçekte böyle değildi. Çünkü bu delegeler halk tarafından değil, kendi mahallî sovyetleri tarafından seçilecekti. Halbuki o sırada Bolşeviklerin üzerinde önemle durdukları nokta, bu Sovyetleri kendi adamlarından meydana getirmektir.

İkinci olarak, millî delegasyonların başkanları, Milliyetler Sovyetini (Milliyetler Konseyi) meydana getirecekler ve bu Sovyet, Milliyetler Komiserliğinin üstünde olacaktı. Fakat bunu söyleyen maddenin hemen arkasından gelen madde, Milliyetler Komiserinin (yani Stalin'in) aynı zamanda bu Sovyetin de başkanı olduğunu belirtmekteydi.

(82) Metin için bak.: Schlesinger, *op.cit.*, pp. 34-35; Castagné, *op.cit.*, p. 12. Bu kararname 22 Mayıs 1920 tarihli *Izvestiya*'da yayınlanmıştır.

Milliyetler Komiserliğinin bu reorganizasyonunu, Stalin'in milliyetler üzerindeki kontrolünü daha da sıkılaştıran bir manipülasyon olarak kabul etmek gerekir. Bu reorganizasyon, milliyetlerin yararına değil, zararına bir değişiklikti. Nitekim, 4 Kasım 1920 tarihli bir kararname (83) bunu doğrulamakta ve merkeziyetçiliğin kuvvetlendirilmesinde yeni bir adım teşkil etmektedir.

Bolşevik İhtilâlinin başında merkezî organlar kurulurken, Merkezî Yürütme Kurulu'na bütün millet'lerden de temsilci alınmıştı. Bu durum üç yıl kadar devam ettikten sonra, şimdi 4 Kasım 1920 kararnamesi ile, muhtar cumhuriyetlerden ve millî grupların bu Kurul'daki temsilcileri çıkarılıyor ve bu suretle milliyetlerin, devletin en yüksek organlarına katılması işi de sona eriyordu. Bu, milliyetler için ağır bir statü kaybıydı. Merkezî devlet organlarındaki temsilleri, yine aynı kararname ile, sadece Milliyetler Komiserliğine inhisar ettiriliyordu.

16 Aralık 1920 tarihli kararname ise (84), milliyetler üzerindeki kontrolün ve merkeziyetçiliğin sıkılaştırılmasında yeni bir tedbir teşkil eder. Lenin'in de imzasını taşıyan bu kararname ile, muhtar cumhuriyetler ve bölgeler nezdinde, Milliyetler Komiserliğinin temsilcilikleri ihdas ediliyordu. Bu temsilcilerin maaşları muhtar cumhuriyetler ve bölgeler tarafından ödeneceği gibi, bu temsilciler, muhtar cumhuriyetlerle bölgelerin Merkezî Yürütme Kurullarının bütün toplantılarına katılma yetkisine sahip bulunacaktı. Kararnamenin 3. maddesi bu katılmanın gayesini açık olarak göstermektedir: «Merkezî federal iktidarın milliyetler politikasının nazarı itibare alınmaması halinde, Milliyetler Komiserliğinin temsilcisi, muhtar ünitelerin sorumlu organlarının dikkatini çekecek ve aynı zamanda durumu Milliyetler Komiserliğine bildirecektir».

26 Mayıs 1921 tarihli Halk Komiserleri Konseyi kararnamesi (85) ile de, Milliyetler Komiserliği esaslı bir şekilde reorganize edilmiş ve asıl önemlisi, Komiserliğin muhtar cumhuriyetler üzerindeki kontrol yetkileri hemen hemen her faaliyet alanına yayılmıştır. Yetkilerin bu derece genişletilmesi, Milliyetler Komiserliğinin faaliyet ve yetkileri vasıtasile Stalin'in kendi kişisel iktidarını ha-

(83) Metin için bak.: Castagné, *op.cit.*, pp. 13-14; Kararname 6 Kasım 1920 tarihli *Izvestiya*'da yayınlanmıştır.

(84) Metin: Castagné, *op.cit.*, pp. 15-16; Kararname 21 Aralık 1920 tarihli *Izvestiya*'da yayınlanmıştır.

zırlamış olduğu yolundaki iddiayı doğrular mahiyette gözükmektedir (86).

26 Mayıs 1921 kararnamesi ile, Milliyetler Komiserliğine verilen görevlerden biri de, «Sovyet rejiminin milliyetler politikasının uygulanmasına nezaret etmek» idi. Öte yandan, 19 Mayıs 1920 kararnamesi ile, Milliyetler Komiserliği nezdinde en yüksek organ olarak kurulmuş bulunan Milliyetler Konseyinin yetkileri de mahiyetini değiştirip, bu Konsey sadece bir danışma organı haline getiriliyordu. Nihayet, muhtar cumhuriyetler ve bölgelerde sadece merkezî organlarda değil, daha aşağı kademelerde de kurulan milliyetler departmanlarının yetki ve görevleri de çizilip, bunlara «Sovyet inşasının prensiplerini takviye» ve «Sovyet rejiminin tedbirlerini millî azınlıklar arasında uygulama» görevi veriliyordu.

Nihayet, Milliyetler Komiserliği, 27 Temmuz 1922 kararnamesiyle bir kere daha reorganizasyona tâbi tutuldu (87). Milliyetler Komiserliği içinde yeni organlar kuruldu. Bu organların kuruluş ve teşkilâtını incelemek konumuzun dışına taşmaktadır. Fakat şu kadarını belirtelim ki, bu kararname ile Milliyetler Komiserliğine, muhtar cumhuriyetler nezdinde «federal komite» ler kurma yetkisini veriyordu. Yani 16 Aralık 1920 kararnamesi, muhtar cumhuriyetler nezdinde bir tek temsilci bulundurma hakkını verirken, şimdi bu temsilcilik bir heyet haline getiriliyordu. Bu komitede, bahis konusu muhtar cumhuriyetin iki komiserliğinin birer temsilcisi, Sovyetler Birliği komiserliklerinin ikişer temsilcisi ve Milliyetler Komiserliğinin bir temsilcisi bulunacaktı.

Bu kararnamenin özelliği şu oluyordu ki, bununla, merkezî hükümetin bütün teşkilâtının temsilcileri muhtar cumhuriyetlerin içine gelip oturuyordu. Bu suretle bu muhtar cumhuriyetler her bakımdan merkezin kontrolü altına sokulmuş oluyordu.

Merkezî hükümet bununla da yetinmeyip, yine millî eğilim ve fikirlerin kontrolü bakımından, 8 Haziran 1922 tarihli bir kararname ile, muhtar cumhuriyetlerdeki bütün yükcek okulları Moskova'nın yakın kontrolü altına sokmaktaydı (88).

(86) Bak.: Pipes, *op.cit.*, p. 113.

(87) Metin için bak.: Castagné, *op.cit.*, pp. 26-33.

(88) Castagné, *op.cit.*, p. 41; Kararname 24 Haziran 1922 tarihli *Izvestiya*'da yayınlanmıştır.

Bolşevik Doktrinin self-determination prensibi artık tarihin malı olmuştu. En küçük ve masumane millî davranışın ortaya çıkmasını önleyecek en sıkı tedbirler alınmış oluyordu.

Olaylar ve vesikalar açıkca göstermektedir ki, uygulanan bu sert milliyetler politikasında Stalin başrolü oynamıştır. İç savaş bittikten ve birlik kurulduktan sonra, birliğe katılan millî ve muhtar cumhuriyetler Stalin tarafından uygulanan sert politikaya derhal itiraz etmeye başlamışlardır. Bu itiraz ve feryatlar, 1923 Nisanında yapılan Komünist Partisinin XII. Kongresinde, milliyetler meselesinin enine boyuna tartışılmasına ve hararetli tartışmalara yol açmıştır. Ukrayna ve Gürcistan gibi millî cumhuriyetler, yetkilerinin genişletilmesinde, Stalin ise sıkı merkeziyetçilikte ısrar etmiştir. Lenin, bu iki görüşün ortasında bir yol tutmak istemişse de, hastalığı sebebiyle, duruma hâkim olamamış ve Stalinin metod ve görüşleri üstün gelmiştir (89).

Bolşevik ihtilâlinin altı yıllık bir mücadelesinden sonra, Bolşevikler başarıya ulaşmış ve 31 Ocak 1924 Anayasası (90) ile «Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği» kurulmuş oluyordu. Gerek bu anayasa (Deklârasyon kısmı ve 4. madde), gerek bugünkü Sovyet anayasası (13. ve 17. maddeler) Birliğin, «serbest» ve «gönüllü» bir birleşme üzerine kurulduğunu söylerler ve, nazar boncuğu misali, her üye cumhuriyetin Birlikten çekilme hakkına sahip bulunduğunu ilân ederler.

(89) Bu tartışmalar için bak.: Pipes, *op.cit.*, pp. 273-282.

(90) Anayasanın metni: Meisel and Kozera, *op.cit.*, pp. 152-168.